

Çeşm-i Cihan:
Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları E - Dergisi
ISSN: 2149-5866
Sayı: 12 (Temmuz 2025), 2-30, TÜRKİYE
DOI: 10.30804/cesmicihan.1589232
Araştırma Makalesi

SALUR KAZAN'IN EVİ YAĞMALANDIĞI BOY'UN COĞRAFYASI

Dursun Can EYÜBOĞLU*

Öz: Dede Korkut Destanları'nın birçok varyantı vardır. Dede Korkut birçok sözlü kültür ürünü ile ilişkilidir, birçok destan ve anlatının oluşumuna da kaynaklık etmiştir. Bu açıdan Dede Korkut, Türk destanlarının atasıdır. Dede Korkut coğrafyasında adı geçen yer adları üçe ayrılabilir: Bunlar, destanların Orta Asya'da ortaya çıktığı döneme ait yer adları, sonradan Anadolu-Azerbaycan coğrafyasında mahallileşmiş yer adları, destanlara sonradan katılan yer adlarıdır. Dede Korkut'taki bazı destanlarda İç Oğuz-Dış Oğuz coğrafyası vardır, bazı destanlarda İç Oğuz-Dış Oğuz coğrafyası değişmektedir, bazı destanlarda İç Oğuz-Dış Oğuz coğrafyası yoktur. Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy Dede Korkut Kitabı'nın ikinci boyudur. Boyun konusu, bir yurdun düşmanlar tarafından yağmalanması, bir beyin ailesinin, yakınlarının tutsak edilmesi, daha sonra beyin, diğer beylerle birlikte, ailesini, yakınlarını kurtarmasıdır. Bu boy Dede Korkut'ta çok kişinin adının geçtiği boylardan biridir. Başkahramanı Salur Kazan'dır. Karacuk Çoban da başkahraman gibi işlenmiştir. Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'da tarihî-coğrafi-edebi-kültürel olarak başlıca iki coğrafi tabaka bulunmaktadır: Alt Coğrafya ve Üst Coğrafya. Bu boy ve Şecere-i Terakime'deki rivayetlerin tarihî coğrafyası birbiriyle uyumludur, bu durum destanın köklerinin Orta Asya'da olduğunu yansıtmaktadır. Salur Kazan adlı Türkmenistan varyantının ve sözlü Türkmen rivayetlerinin olması, Orta Asya Türk destanları ile benzerlikleri, boyda geçen birçok yer adı, bu boyun Oğuzların Hazar'ın batısına, Anadolu-Azerbaycan'a göçlerinden önceye, Orta Asya'da bulundukları 10.-11. yüzyıllardan daha eski bir tarihe ait olduğunu göstermektedir. Destanın motifleri, varyantları, ilişkili anlatılar geniş bir coğrafyada görülmektedir. Bu boy Dede Korkut'ta yer adlarının çok geçtiği boylardan biridir. Coğrafyası belirgindir. Boydaki coğrafya tarihî Batı Türkistan bölgesi olup Aladağlar, Karadağlar, Demirkapı buradadır, Amu Derya yakınlarında, Garcistan ağzındadır. Burası aynı zamanda Batı Göktürklerin-Türgişlerin tarihî coğrafyasıdır. Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'da Aladağ, Amit Suyu, Aygır Gözler Suyu, Bayburd Hisarı, Demirkapı, Dış Oğuz/Taş Oğuz, Gürcistan, Hemid, İç Oğuz, Karadağ/Karacuk, Kara Dere, Medine, Mekke, Merdin Kalası, Oğuz Eli/Oğuz yer adları geçmektedir. Bu çalışmada Dede Korkut'taki Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'un coğrafyası incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dede Korkut, Salur Kazan, Burla Hatun, Destan, Coğrafya.

THE GEOGRAPHY OF THE STORY OF SALUR KAZAN'S HOUSE BEING LOOTED

Abstract: There are many variants of the Dede Korkut Epics. Dede Korkut is associated with many oral culture products and has been the source of many epics and narratives. In this respect, Dede Korkut is the ancestor of Turkic epics. The place names mentioned in the Dede Korkut geography can be divided into three: These are the place names belonging to the period when the epics emerged in Central Asia, the place names that later became localized in the Anatolia-Azerbaijan geography, the place names that were later added to the epics. In some epics in Dede Korkut, there is the İç Oğuz-Dış Oğuz geography, in some epics the İç Oğuz-Dış Oğuz geography changes, in some epics the İç Oğuz-Dış Oğuz geography does not exist. The second epic in the Book of Dede Korkut is Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy. The subject of the epic is the plundering of a country by enemies, the captivity of a lord's family and relatives, and then the lord, together with other lords, rescuing his family and relatives. This epic is one of the epics in which many people's names are mentioned in Dede Korkut. The protagonist of the epic is Salur Kazan. Karacuk Coban is also treated as the protagonist in the epic. In Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy, there are two main geographical layers in terms of historical-geographical-literary-cultural aspects: Lower Geography and Upper Geography. The historical geography of this epic and the narrations in Secere-i Terakime are compatible with each other, this situation reflects that the roots of the epic are in Central Asia. The existence of the Turkmenistan variant of the epic called Salur Kazan and oral Turkmen narrations, its similarities with Central Asian Turkic epics, many place names mentioned in the epic indicate that this epic belongs to a history older than the 10th-11th centuries when the Oghuzs migrated to the west of the Caspian Sea, to Anatolia-Azerbaijan, and when they were in Central Asia. The motifs, variants, related narratives of the epic are seen in a wide

* Araştırmacı Yazar, Şair. Türkiye-İstanbul, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4163-0976>, dursuncaneyuboglu@gmail.com.

geography. This epic is one of the epics in which many place names are mentioned in Dede Korkut. The epic's geography is distinct. The geography in the epic is Aladaglar, Karadaglar, Demirkapi region. This is near Amu Darya, at the mouth of Garcistan, it is the historical West Turkestan region, it is the historical geography of the Western Gokturks-Turgishes. In Salur Kazan'in Evi Yagmalandigi Boy, the place names Aladag, Amit Suyu, Aygir Gozler Suyu, Bayburd Hisari, Demirkapi, Dis Oguz/Tas Oguz, Gurcistan, Hemid, Ic Oguz, Karadag/Karacuk, Kara Dere, Medine, Mekke, Merdin Kalasi, Oguz Eli/Oguz are mentioned. In this study, the geography of Salur Kazan'in Evi Yagmalandigi Boy in Dede Korkut was examined.

Keywords: Dede Korkut, Salur Kazan, Burla Hatun, Epic, Geography.

Başvuru/Submitted: 21 Kasım 2024

Kabul/Accepted: 31 Mayıs 2025

Giriş

Binlerce yıllık köklü bir geçmişe sahip Türk tarihînin, Doğu Avrupa'dan Doğu Asya'ya uzanan geniş Türk coğrafyasının, halı-kilimlerden türlü el sanatlarına uzanan görkemli Türk kültürünün bir yansıması olarak ortaya çıkan, içerisinde çok sayıda destanı, hikâyeyi, efsaneyi, masalı, deymi, atasözünü vs. bulunduran Türk sözlü kültür ürünleri içerisinde Dede Korkut anlatılarının önemli bir yeri vardır.

Dede Korkut destanlarında işlenen konular, sonradan bütün Türk kavimlerinin destanlarına geçmiştir. Bu nedenle Korkut, bütün Türk kavimlerinin, bugün ise Türk halklarının ortak destanlarının ilham atası, Türk destanının ilk örneğini dünyaya getiren, okuyan destancı, aynı zamanda da bir küyçüdür (ezgicidir/müziisyendir). Dede Korkut Destanları, oluşumu ve doğası, onamastiği ve mitolojisi, dili ve estetik değeri bakımından Türk boylarının bütün destanlarının başında gelmektedir (Konıratbayev, 2000, 173-177).

Dede Korkut/Korkut Ata geleneği, sözlü ve yazılı yaratıcılığıyla bütün Türk Dünyası'nı kapsayan bir kültür ve medeniyet yaratma geleneğinin ismidir. Bu gelenek, bir medeniyet yaratmanın yanı sıra, dünyaya yön veren bir milletin yaşam tarzını ve bu tarzın içinde yaşadığı, tecrübe ettiği pek çok unsuru da içerisinde barındırmıştır. Bu gelenek içerisinde yaratılan her unsur, özgün ve değerlidir. Bu değerler, sözlü gelenekten alınmış, zamanla yazılı metinlere dönüştürülmüş, kuşaktan kuşağa aktarılmıştır (Ekici, 2019, 17).

Dede Korkut'un birçok varyantı vardır: *Dede Korkut Kitabı* (Dresden ve Vatikan nüshaları), Türkmen/Türkmenistan varyantı olan *Türkmen Halk Nüshası*, yeni keşfedilen *Türkmen Sahra/Günbed, Ankara, Bursa* yazmaları ve bugün de Türk Dünyası'nın birçok yerinde ve diğer milletlerde anlatılmaya devam eden bugünkü varyantları (Korkut, Salur Kazan, Bamsı Beyrek, Deli Dumrul, Basat-Tepegöz vb.) (Eyüboğlu, 2024, 83-88, 127-180).

Dede Korkut Hikâyeleri, her biri tek başına bağımsız ve tam bir hikâyedir, ancak hepsi birden ayrıca büyük bir bütün oluşturmaktadır. Bu bütünün konusu, maceraları, yaşayışı, yaşam görüşleri ile geniş Oğuz topluluğudur. Aynı ayrı olarak hikâyelerin konusu ise bu topluluktaki beylerin teker teker başlarından geçen çeşitli maceralardır. Hikâyeleri bir bütün oluşturacak şekilde birbirine bağlayan asıl nesne, hikâyelere dağıtılarak esere yerleştirilmiş olan sosyal tablodur (Ergin, 1989, 23).

Dede Korkut; *Alpamış, Kozi Körpeş Bayan Sulu, Köroğlu, Oğuz Kağan, Kublandı/Koblandı, Ak Köbek* ve daha birçok destan, hikâye, efsane, masal, anlatı ile ilişkilidir. Dede Korkut, birçok destan ve anlatının oluşumuna da kaynaklık etmiştir ki, günümüzde birçok Dede Korkut anlatısı aynı zamanda başka destan, hikâye, efsane, masal adları altında yaşamaya devam etmektedir. Günümüzde Türk Dünyası'nda anlatılan birçok anlatı da aslında Dede Korkut'un ad ve şekil değiştirmiş bir varyantıdır. Bu bakımdan Dede Korkut, Türk destanlarının atasıdır (Eyüboğlu, 2024, 104-105).

Bu çalışmada Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'un coğrafyası ve içinde geçen yer adlarından hareketle literatürdeki konuyla ilgili önemli kaynaklar bir araya getirilmiş, konuyla ilgili görüş bildirmiş birçok araştırmacıya yer verilmiş, genel bir değerlendirme yapılmıştır. Böylece anlatıdaki coğrafyanın daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamak amaçlanmıştır. Öncelikle destanın coğrafyasına bir giriş olarak, Dede Korkut Destanları'nın genel coğrafyasına yer verilecektir:

1. Dede Korkut Coğrafyası

Dede Korkut Destanları hakkında araştırmalar yapan bazı Türkologlar onun coğrafyası hakkında da görüş belirtmiştir. Bu görüşler destanı çeşitli yönleri açısından değerlendirmektedir. Burada bunların bazılarında bahsedilecektir:

Zeki Velidi Togan'a göre, Dede Korkut Hikâyeleri incelendiğinde, Dede Korkut, bir taraftan *Türkistan*'ın *Kazıgurt* bölgesinde ve *Sırderya* boylarında, bir taraftan da yine İslam devirlerine ait olan *Semek-i Ayyar* kıssasında Hint sınırında yaşayan bir hâkim ve diplomat bey olarak görülmektedir (Togan, 1982, 124). *Semek-i Ayyar* (y: 1189) Dede Korkut hakkında bilgi veren en eski tarihî kaynaklardan biridir. Buradaki tarihî Hint sınırıdır. *Afganistan* ve *Batı Türkistan* coğrafyasıyla ilgilidir. Eserde geçen *Gor*, aynı zamanda Köroğlu/Koroğlu/Goroğlu Destanı'yla ve *Afganistan*'daki tarihî *Gur*, *Garcistan* bölgesiyle ilgilidir. Burası Dede Korkut Kitabı'nda *Gürcistan* olarak mahallileştirir.

Viktor Maksimoviç Jirmunskiy'e göre, Dede Korkut Hikâyeleri, Türkmen, Kazak, Karakalpak, Özbek gibi *Orta Asya* Türk folklorunda korunmuştur. Kuzey Kafkasya'daki Nogaylara kadar bu anlatıların akisleri yayılmıştır. *Kuzey Kafkasya*'daki *Stavropol* eyaletinde bir Nogay köyünün adı *Korkut*'tur ve orada yaşamış olan Korkut Ata'nın adından gelmektedir. Korkut hakkındaki efsane *Horhut Ata*, en çok Kazaklar arasında yayılmıştır. Kazaklar'da Korkut'la ilgili efsanelerin yayılması 11. yüzyılda Oğuzların *Sır Derya* boyundan Kıpçaklar tarafından çıkarılmasıyla ilgilidir. *Sır Derya* boyunda Türkmenlerin ve Oğuzların artıkları 13. yüzyıla kadar devam etmiştir. Barthold'un işaret ettiği gibi Kazaklar, Korkut kültürünü Oğuzlardan benimsemişlerdir (Jirmunskiy'den aktaran Gökyay, 1973, LVII). *Korkut* efsaneleri Kazaklar arasında oldukça yaygındır. Türkmenler arasında destani efsane şekline sokulan anlatılar Kazaklar arasında efsane şeklindedir. Bu efsanelerde birçok yer adı geçer. Bir sözlü kültür ürünü olduklarından içerisindeki coğrafya da anlatıldıkları yere göre mahallileştirilmiştir. Anlatılarda Korkut'un doğumundan ölümüne, çalgıları icadından küylerine (ezgi) kadar birçok bilgi bulunmaktadır. Bu efsanelerde Karadağ, Sırderya gibi yer adları öne çıkmaktadır.

Orhan Şaik Gökyay, Dede Korkut'ta, Oğuzların *Sır-Derya* boyunda yaşadıkları çağlara ait olan hikâyeler ve Oğuzların (9.-11. yüzyıl) daha batıya gelerek *Azerbaycan* ve *Doğu Anadolu*'da büyük bir devlet kurdukları Akkoyunlular devrine bağlanan olayların hatıralarını taşıyan hikâyeler şeklinde iki tabaka olduğunu belirtmiştir. Orhan Şaik Gökyay'a göre, Dede Korkut'ta yer alan bazı tarihî unsurlar, güçlü bir olasılıkla, geriye, 9. yüzyıla doğru izlenebilmektedir. Bunların içinde çizgileri en belli olanlar, Oğuzların Peçenekler ve Kıpçaklarla olan savaşlarının hatırasını taşımaktadır ve destanların tarih yönünden birinci tabakasını oluşturmaktadır. Dede Korkut'taki tarihî olayların ikinci tabakasını ise, daha belirli kayıtlara dayanarak göstermek mümkündür. Dede Korkut'ta görülen kavim ve yer adlarına dayanarak, bunların Akkoyunlular devrine ait olduğu kabul edilmektedir. Oğuz destanının çok eski bazı parçalarının Oğuzların *Orta Asya*'daki yurtlarında ortaya çıkıp söylendiği bazı rivayetlerden anlaşılabilir. Salur Kazan hakkındaki rivayetler, sonraki dönemlerde Oğuzlar tarafından *Hazar* ötesine götürülmüştür (Gökyay, 1973, XLIV-XLV, XLIX, LVIII). Orhan Şaik Gökyay'ın Dede Korkut'taki tarihî-coğrafi iki tabakalı yapı hakkındaki tespitlerini daha sonra birçok araştırmacı da dile getirmiştir.

Faruk Sümer'in belirttiğine göre, *Oğuz Eli*'nin 10. yüzyılda, başlıca *Sırderya* boylarında ve onun kuzeyinde yaşadıkları bilinmektedir. 11. yüzyılda, Selçuklu ailesinin faaliyetleri sonucu bu elin önemli bir kısmı İslam ülkelerine gelmişti. Aynı yüzyılın ikinci yarısında, başlıca *Karaçuk Dağları* bölgesi ile onun karşısına düşen *Sır* suyu kıyısındaki kentlerde ve batıda *Mangışlak*'ta önemli Oğuz toplulukları vardı. O zamanda Oğuz yabgularının kışlağı *Yeni Kent*'in ve *Cend* kentinin de bulunduğu *Sırderya*'nın ağzı ve kuzey kıyılarının Kıpçaklar'ın elinde olduğu anlaşılmaktadır. 12. yüzyılın ortalarında *Horasan*'da görünen ve kısa süre sonra Sancar Devleti'ne son veren Oğuzlar, *Sırderya* boylarını terkederek en önemli Oğuz topluluklarından biriydi. Dede Korkut kahramanlarının 11. yüzyılda yaşamış olmaları pek muhtemeldir. Eserini

1074'te tamamlayan Kaşgarlı'nın *Karaçuk Dağları*'nda yaşadığını söylediği Oğuzlar'ın Salur Kazan Oğuzları olması olasılığı güçlüdür. Hatta 12. yüzyılın ortalarında *Horasan*'da görünen, destanlardaki gibi Üçok ve Bozok olarak iki kola ayrılan ve başlarında zengin bir bey kümesi bulunan Oğuzlar'ın, doğrudan doğruya Salur Kazan Oğuzları'nın oğul veya torunları oldukları kuvvetle söylenebilir (Sümer, 1959, 418).

Mehmet Fahrettin Kırzioğlu'nun çalışmasında kaydettiğine göre, Dede Korkut Kitabı'ndaki 12 boy Oğuzname, İslam'dan önce 429 yılına kadar *Doğu Anadolu, Aran, Azerbaycan, Gürcistan*'da altı yüzyıl yaşamış bulunan Sakalar kolundan Arsaklılar/Eski Oğuzlar'dan kalan tarihî-destanlardır. Ermeni ve Gürcü dilleriyle yazılan veya bu dillere çevrilmiş bulunan daha eski Arsaklılar, Orbelliler, Mamikonlular ve Bahlav-Uniler ile Si-Sakan/Si-Uni'ler üzerine olan eski kaynak haberleri ile Yunan ve Roma yazarlarının verdiği bilgiler de bunu belirtmektedir (Kırzioğlu, 1963, 752).

Hamit Araslı'ya göre, Dede Korkut Kitabı'nın gerek Dresden gerek Vatikan nüshalarındaki destanlarda yer alan olaylar, 10.-11. yüzyılda *Azerbaycan*'ın *Gence, Berde, Şerur, Derbend* gibi kentler civarında, o dönemde komşu Bizans, Ermeni, Gürcülerle meydana gelen tarihî olayları yansıtmaktadır. Eserin ilk orjinal hali de burada yazıya geçirilmiştir (Araslı, 1962, 5'den aktaran Kalenderoğlu, 2016, 831).

Alkey Margulan'ın bahsettiğine göre, Korkut, 7.-8. yüzyıllarda hüküm süren Oğuz Han'ın çağdaşıdır ve tarihî şecerelere göre ikisi de Kanlı ulusundan gelmektedir. Eski Oğuz dilinde anlatılan Korkut Destanları'ndaki kahramanların tamamının Oğuz Han'ın nesli olduğu söylenebilir. *Aral Gölü* civarında bugüne kadar muhafaza edilen *Bayandar/Bayındır, Baybörü, Karabek* (Karahana), *Turanalı* (Turalı), *Dirse Han* destanları, Korkut Destanları'nın çeşitli bölümleri olup, bu destanların başkahramanları da Oğuz-Kıpçak kavminin ünlü beyleriydi. Oğuz-Kanlı kavminden olan Korkut, 7.-8. yüzyıllarda *Sirderya* bölgesinde yaşamış bir bilge olup, 10.-11. yüzyıllara gelindiğinde, *Korkut* adı artık efsane destanlara çekirdek olmuştu. Korkut destanlarının, 15. yüzyıla kadar *Sirderya* ve *Aral* civarında çok yaygın ve canlı olduğu söylenebilir (Margulan, 2000, 130-134). Alkey Margulan'ın verdiği bilgiler değerlidir. Birçok Dede Korkut anlatısı aynı veya farklı adlar altında Orta Asya coğrafyasında yaşamaya devam etmektedir. Bu durum aynı zamanda destanların coğrafyası ile de ilgilidir.

Tofik Hacıyev'in eserinde yazdığına göre, Dede Korkut'taki olayların geçtiği coğrafya konusunda, bazen obraz gibi yer adları (Türkistanın direği, Karacugun aslanı, Emet suyunun kaplanı teşbihleri), bazen de Oğuz yiğitlerinin akın yaptığı yerler (Bayburd, Düzmürd, Onik (Avnik), Pasin kaleleri) görülmektedir. *Karacuk*'un *Sır-Derya* sahilinde dağ adı olduğu söylenmektedir. Oysaki bu adda *Azerbaycan*'da da dağ vardır. Ya da *Emet suyu*'nun *Dicle* olduğu dile getirilse de, bazıları Amit soyu, Ümmet soyu vb. olarak söylemektedir. Eğer Kazan Han'a *Amit*, *Emet* veya Ümmetin aslanı denilirse, *Amit* ve *Emet*'in *Dicle* olduğu kabul edilirse, o zaman suyun-çayın aslanı denilmeyip, neslin, tayfanın, kavmin kahramanı denilmiş olur. Ya da Amit soyu kavim adı olarak kabul edilirse, mantıksız olur. Ümmet soyu denildiğinde ise o da İslamlaştırmadır, peygamber ümmeti-kavmi diye anlaşılır. *Bayburd, Trabzon, Onik* (Avnik), *Rum* vs. toponimlerine göre meskeni *Türkiye*'de kabul edilirse özünü yansıtmaz, çünkü Oğuzlar bu yerlere ancak akın veya ticaret amacıyla gitmişlerdir (Hacıyev, 1999, 8).

Üçler Bulduk'a göre, Türk tarihînin en eski devirlerinden 16. yüzyıl Osmanlısına kadar uzanan tarihî izler, Dede Korkut Destanları'nın şu ya da bu zamana ait olmasını veya şu ya da bu yerde yazıya geçmesini ön plana çıkarmaz, aksine Dede Korkut'ta tasvir edilen olaylar, Türk kültür ve tarihînin çok geniş bir coğrafyayı, zaman ve mekân kavramının da üstüne çıkarak, nasıl birleştirdiğini öne çıkarmaktadır (Bulduk, 1997, 467). Bu açıdan bir bütün olarak değerlendirildiğinde Dede Korkut'un nüshaları, yazmaları, varyantları geniş Türk coğrafyasını kapsamaktadır. Bu varyantlar zaman içerisinde yaşadıkları coğrafyaya uyum sağlayarak mahallileşmiş, bazı yer adları aynen korunmuş, bazıları kısmen değişmiş ve yeni yer adları da destanlara dâhil olmuştur.

Ali Öztürk'ün belirttiğine göre, Dede Korkut Destanları'nda iki coğrafi bölge üst üste yer almaktadır. 1) Destanlarda daha eski çağların hatırasını taşıyan *Orta Asya* coğrafyası. Bu coğrafya, destanların tarih akışı içinde gelişmeleri ile de ilgilidir. Birinci bölge, destanların daha eski çağlara inen tarihî olayların izlerini vermektedir. 2) Daha sonraki çağların hatırasını taşıyan, muhtemelen destanların son şekillerini aldıkları İslamiyetin Türkler arasında geliştiği yılların hatırası olarak *Azerbaycan* ve *Doğu Anadolu* coğrafyası. Asıl hareket sahası olara görülen ikinci bölge, son gelişme döneminde destanlara girmiş olmalıdır (Öztürk, 2012, 286-287).

Dede Korkut Destanları'nda adı geçen yerler üçe ayrılabilir; 1) Destanların *Orta Asya*'da ortaya çıktığı döneme ait yer adları. Bunlar destanlarda kimi zaman aynen korunmuş, kimi zaman üst coğrafyanın da etkisiyle, kısmen değişerek kullanılmaya devam etmiş yer isimleridir. *Aladağlar*, *Karadağlar*, *Karacuk*, *Kazılık Dağı*, *Gökçe Deniz*, *Türkistan*, *Demirkapı* vb. buna örnek verilebilir. 2) *Orta Asya*'da eski yurttaki yer isimlerinin yeni yurttaki kısmen değişikliğe uğradığı yer adları. *Amit suyu*, *Bayburd*, *Gürcistan* gibi yer adları buna örnek verilebilir. 3) Destanlara sonradan dâhil olan yer adları. Bunlar destanların içerisinde yalnızca birkaç yerde, genellikle de bir kez geçen yer isimleridir. *Umman Denizi*, *Diyanbekir*, *Mardin*, *Berde*, *Gence*, *Mekke*, *Medine* vb. buna örnek verilebilir (Eyüboğlu, 2023, 44).

Orta Asya'da, Batı Hunlarının, daha sonra Batı Gök-Türk Devleti'nin merkezi olan Talas bölgesi ve çevresi, Kara Türgişlerin de merkeziydi. Ağırlıklı olarak Batı Göktürk ve Türgiş devletlerinin yaşadıkları tarihî olayların destani-hikâyevi bir yansıması olan Dede Korkut Destanları'nda, Salur Kazan döneminde *İç Oğuz*'un merkezi, *Sir-Derya* kıyılarında *Karadağlar* ve *Tanrı Dağları*'nın bir uzantısı olan *Aladağlar*'ın uzandığı geniş coğrafyadır. *Dış Oğuz* ise, tarihî olarak Sarı Türgişler'in yaşadığı, *Çu Irmağı*'nın doğusunda, *Balkaş Gölü*'nün güneyinde bulunan ve *Doğu Türkistan*'a doğru uzanan, *Yedisu* bölgesini de içeren geniş coğrafyadır. Bazı destanlarda ise *İç Oğuz*, *Kafkasya*'dan, *Hazar*'dan *Altaylar*'a uzanan Batı Göktürk-Türgiş coğrafyasıdır. *Dış Oğuz* ise *Altaylar*'dan *Gobi*'ye uzanan Doğu Göktürk coğrafyasıdır. Ancak Dede Korkut Destanları, tarihin farklı dönemlerinin destani-hikâyevi bir yansıması olduğu için, bazı destanlarda *İç Oğuz* ve *Dış Oğuz* coğrafyası bulunmakta, bazı destanlarda *İç Oğuz* ve *Dış Oğuz* coğrafyası siyasi hâkimiyetin bulunduğu tarafa göre değişmektedir, bazı destanlarda ise *İç Oğuz* ve *Dış Oğuz* coğrafyaları yoktur, sonradan destanların tek bir zamana ve coğrafyaya indirgenmesinden dolayı böyle bir görünüm kazanmıştır.

2. Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'un Coğrafyası

Dede Korkut Kitabı'ndaki ikinci boy Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'dur. Bu bölümde Dede Korkut'taki Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'un coğrafyasını inceleyeceğiz:

Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'un konusu, bir ülkenin düşmanlar tarafından yağmalanması, bir beyin ailesinin, yakınlarının tutsak edilmesi, daha sonra beyin, diğer beylerle birlikte, ailesini, yakınlarını kurtarmasıdır. Türk ve dünya tarihinde benzerleri kimi zaman görülmüş, gerçek veya gerçeğe yakın türden bir konudur. Bu nedenle bu anlatı Dede Korkut'taki en destanî özellikler gösteren boylardan biridir.

Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy, Dede Korkut'ta kişi adlarının çok geçtiği boylardan biridir. Destanın başkahramanı Salur Kazan'dır. Destanda Karacuk Çoban da başkahraman gibi işlenmiştir. Kişi adlarının çokluğunda bu boyun Dede Korkut Destanları içerisinde tarihî olarak en geç dönemde oluşmuş, dolayısıyla tarihî yönü en baskın destanlardan biri olması özelliği etkili olmuş olmalıdır. Bu nedenle bünyesine birçok tarihî-destani-efsanevi kişileri de katmıştır. Destanların anlatıcısı ozan, bildiği, Dede Korkut'la ilişkili gördüğü birçok kahramanın, kişinin adını sayarak sahneyi kalabalık göstermek için doldurmuştur. Bu yüzden diğer boylarda geçen, aslında olaylarda etkisi olmayan bazı kişiler de boya dâhil olmuştur. Özellikle bu kişilerin adı, destanın başında ava çıkarken veya destanın sonunda, tek tek klişeler halinde özelliklerinin sayıldığı sırada, savaş sırasında geçmektedir. Destanda önemli rolleri olan kişiler; Salur Kazan, Karacuk Çoban, Burla Hatun, Uruz, Şökli Melik ve askerleri şeklindedir.

Ümral Kırman'a göre, Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'da, doğaya ait mekânlar; kara yer, kayalardan çıkan su, ağaç dibi'dir. Kültüre ait mekânlar; doksan başlı otağ, *Gürcistan*, yurt, *Kapulu Derbendi*, ağıl, *Ala dağ*, yalak, yolun kenarı, Ak otağ, hapis, çengelin dibi, *Kara Dere Ağzı*, *Demir Kapı Derbendi*, *Hemid* ile *Merdin Kalesi*, *Parasar'ın Bayburt Hisarı*, fani dünya, üç yer'dir (Kırman, 2004, 135).

Gülnaz Çetinkaya'nın dile getirdiğine göre, Dede Korkut Hikâyeleri'nde meydan anlamsal alt yapısıyla yer aldığı gibi, hikâyedeki olay anlatımının akıcı olmasını sağlayan biçimsel bir öge olarak da yer almaktadır. Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy, Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu ve Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu Boy'da savaşa ilgili nesir kısımlarda yer alan, “*Ol gün muhannetler sapa yir gözetdi. Ol gün bir kıyamat savaş oldu, meydan tolu baş oldu.*” ifadesi kalıplaşmış bir söz unsuru olup, hikâyelerde savaşın zor ve çetin olduğunu ifade etmek için kullanılmıştır (Çetinkaya, 2013, 84).

Yine Gülnaz Çetinkaya'ya göre, tepe ve göl, coğrafi semboller olarak kullanıldığı gibi niceliği ifade edici bir unsur olarak da kullanılmaktadır. Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu'nda “*Depe gibi et yığmak, göl gibi kırmızı sağdırmak*” ifadeleri yapılan maddi yardımın niceliksel büyüklüğünü göstermektedir. Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'da ise tepe, “*kâfirler leşinden bir büyük depe yığar.*” ifadesinde olduğu gibi, yapılan işin önemini, büyüklüğünü ifade etmek için kullanılmıştır. Tepe çevresine göre yüksekte olan yerlerdir, bu bakımdan çevrede olan bitenin rahatlıkla görülebileceği, işaretlerin yorumlanıp gelenden gidenden haberin alınacağı yer olarak da hikâyelerde geçmektedir. Dede Korkut'ta “bayır” sözcüğü yerleşim alanının dışındaki ve uzağındaki yere işaret etmektedir. Bayır, Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'da, “*semüz koyun, arık toklu bayırda kalsa kurt gelip yemezidi*” şeklinde, Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu'nda, “*yeni bayırın kurduna benzerdi*” yiğitlerim şeklinde yer almaktadır. Bu ifade mekânın aynı zamanda benzetme unsuru olarak da kullanıldığını göstermektedir ki, burada kurdun özelliği mekânsal bir terimle belirginleşmiş, belirginleştirilen özellik ise benzetme unsuru olarak kullanılmıştır (Çetinkaya, 2015, 155-158).

Veysel Şahin'in çalışmasında bahsettiğine göre, Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'da, çevresel mekânlar; pis dinli *Gürcistan* ağzı, *Ala Dağ* çevresi, *Kapulu Dervendi* çevresidir. Kahramanlar bu mekânlarda sürekli olarak bulunmaz ve kendilerini gerçekleştirmek için bir atılım içinde değildir. Boyda algısal mekânlar; Salur Kazan'ın Obası, *Kapulu Dervendi*, Şöki Melih'in yurdu, kâfir diyarıdır. Kapalı-dar mekânlar; kâfir tarafından yağmalanan Salur Kazan'ın obası, kâfirin yurdu, *Kapulu Dervendi*, *Karaçık*'tır. Şöklî Melik tarafından yağmalanan obada yer alan kahramanlar için Salur Kazan'ın obası, Şöklî Melik'in yurdu, kâfir diyarı dar-yutucu mekândır. Geniş-besleyici mekânlar; av merasimi ve törenlerin yapıldığı meydandır (Şahin, V., 2017, 5-32).

Aysuda Şahin'in dediğine göre, Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'da çevresel mekânlar; pis dinli *Gürcistan* ağzı, *Ala Dağ*, *Kapulu Dervendi*'dir. Kahramanlar bu mekânlarda sürekli olarak bulunmazlar. Oğuzlar'ın göçebe yaşam tarzları, onları belirli bir mekâna bağlamaz. Avcılıkla geçinip konar-göçer yaşam süren Oğuzlar'ın yaşadıkları yerler, savaştıkları bölgelerin tam olarak neresi olduğu bilinmemektedir. Birbirleriyle mücadele içinde olan Oğuz beyleri ve düşmanların çevresel mekânları hakkında kesin bilgi verilememektedir. Hikâyede geçen yer adları benzer coğrafyalarda birkaç yere verilen adlar olduğu için bu konuda net bir bilgi verilmesi zorlaşmaktadır. Hikâyede yer alan bu mekânlar çevresel mekânlardır (Şahin, A., 2017, 72-73).

Yine Aysuda Şahin'e göre, algısal mekânlarda, kahramanlar ruh hallerine göre mekânı anlamlandırmaktadır. Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'da algısal mekânlar; Salur Kazan'ın Obası, *Kapulu Dervendi*, Şöklî Melik'in yurdu, kâfir diyarıdır. Kapalı mekânlar, kişilerin ontolojik olarak kendilerini huzurlu hissetmedikleri, anlatı kişilerinin kendilerini kuşatılmış ve kısırlanmış hissettikleri mekânlardır. Bu mekânlarda kişiler içinde bulundukları mekânın yutuculuğundan kurtulmak için sürekli bir çaba harcarlar. Boyda dar-kapalı mekânlar; kâfir tarafından yağmalanan Salur Kazan'ın obası, kâfirin yurdu, *Kapulu Dervendi*'dir. Bu mekânlarda insanlar kendilerini zor durumda hissettiklerinden dolayı mekân, yalıtık hale gelmektedir. Açık-geniş

mekânlar, dinamik oluş mekânlarıdır. Açık, besleyici mekânlar kahramanların değişip dönüştüğü ve kendilerini ruhsal olarak rahat hissettikleri mekânlardır. Mekânların geniş olması kahramanların kendi *ben*'lerini bulmaları ve kendilerini gerçekleştirmeleri için gereklidir. Salur Kazan'ın Oğuz Beylerine verdiği ziyafet ve daha sonra bu ziyafetin heyecanı ile çıkılan av töreni mekânın genişliğini kahramanların durumlarına yansıtmaktadır. Metnin başında ve sonunda yer alan açık mekânlar kahramanların kurtuluşa çıkan sınavlar yolunda basamak görevi görmektedir. Salur Kazan, kâfirin yurdunda tutsak olan obasını kurtarmak için gittiğinde daralan mekânını onun yardımına yetişen Oğuz beyleri genişletmekte, ağzı dualı Dede Korkut'un dizdiği *Oğuzname* mekânı daha da kutsal ve değişmez hale getirmektedir (Şahin, A., 2017, 73-76).

Cemile Şen'e göre, Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'da mekân "*altın başlı beylik çadırlarını kara yerin üzerine diktirmişti. Doksan yerde ipek halı döşenmişti, dokuz yerde badyalar (şarap küpü) kurulmuştu. Altın kadeh, sürâhiler dizilmişti.*" şeklinde ayrıntılı ve abartılı bir şekilde betimlenen Salur Kazan'ın beyliğinin yanında "*Ağam Kazan (sası) pis dinli Gürcistan sınırında oturuyorsun. Obanın üstüne kimi bırakırsın?*", "*Parasarin Bayburt Kalesi*", "*Yolun kıyısına geçip oturdu, ağladı*", "*Gel şu ağacın altında inip yiyelim*", "*Diğer yanda Şöklî Melik kâfirlerle şen şakrak yiyip içip otururdu*" gibi belli ve belirsiz mekânlar olağanüstü olayların yaşandığı mekânlardır (Şen, 2018, 79).

Tuğba Akkoyun Koç'un dediğine göre, Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'da, coğrafi yer adları oralarda bulunmuş, mücadele vermiş olmanın veya oraların hâkimi olmanın kanıtı olarak kullanılmıştır (Akkoyun Koç, 2020, 51).

Aydoğan Kara'nın kaydettiğine göre, Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'da Oğuzların yaşadıkları mekân *ev* ve *yurt*tur. Oğuzların memleketi *sası dinlü Gürcistan ağzında(dır)*. Bu yakınlığın ifadesi ise *maceraya çağrının* mekânsal zemine uygunluk gösterdiğine işaret etmektedir. "*Kazanun kapulu dervendde on bin koyunu vardır*". Karaçuk Çoban'la birlikte iki kardeşi burada ağılı beklemektedir. Beylerin evlerinden sonra ikinci planda olabilecek bu mekân Salur Kazan'ın çobanının mertliğini ve sadakatini ispatlaması için ayrı bir önemlidir. Boydaki *Bayburd Hisarı*, *Demür Kapu Dervendi*, *Mardin Kal'ası* gibi mekânlar ise kahramanların eskiden gösterdikleri yiğitliklerin mekânı olarak bildirilmiştir. Böylece geniş bir coğrafi alanda Oğuzların düşmanlar ve olası tehlikeler karşısındaki yerleşim durumu da ortaya çıkmaktadır. Uruz'un ağaçla konuşmasında sırasında adları geçen Mekke ve Medine de figüratif olarak ismi geçen diğer mekânlardır (Kara, 2020, 43-44).

Dede Korkut Kitabı'ndaki bütün Dede Korkut Boyları'nda olduğu gibi Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'da da tarihî-coğrafi-edebi-kültürel olarak başlıca iki tabaka vardır: Alt Tabaka ve Üst Tabaka. Alt Tabaka oldukça kalın olup şu tabakalardan oluşmaktadır: 1) Göktürk-Türgiş Tabakası, 2) Oğuz Tabakası. Üst Tabaka oldukça incedir (Eyüboğlu, 2022c, 140). Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'un coğrafyası bu tabakalardan izler taşımaktadır.

Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'un coğrafyasını 1) Alt Coğrafya, 2) Üst Coğrafya başlıkları altında inceleyeceğiz.

2. 1. Alt Coğrafya

Viktor Maksimoviç Jirmunskiy'in kaydettiğine göre, her ne kadar *Mardin kalesi* bizi *Anadolu* ve *Suriye* sınırlarına ve dolayısıyla *Yakın Doğu*'ya atfedilen destanlar çevresine götürse de, demir yayla teçhiz edilmiş bulunan Kıpçak kralı ile Kara-Budag'ın teke tek dövüşmesi bizi, 11. yüzyılda Oğuzlar'ın *Orta Asya*'daki yurtlarında Kıpçaklarla yaptıkları tarihî mücadeleler zamanına götürmektedir. Olasıdır ki, bu kahramanın menkıbevi biyografisinin gelişmesi ardışık iki safha arz etmektedir. Kara-Budag'ın, amcası Kazan-Beg'in kızına yiğitçe talip olması veya onu zorla kaçırması destanın eski bir nitelik taşıdığını göstermektedir. Her ne kadar *Orta Asya* yazı ve folklor geleneğinde bu destan hiçbir iz bırakmamışsa da, Oğuz tarihînin İslam öncesi devrinde düzenlenmiş olduğu düşünülebilir (Jirmunskiy, 1961b, 623). Viktor Maksimoviç Jirmunskiy'in bu tespitleri değerlidir. Dede Korkut Destanları'nda olduğu gibi, içerisinde adı geçen kişilerde de birçok tarihî tabaka vardır. Bunlar aynı zamanda coğrafyayla da ilişkilidir. Dede Korkut'taki

birçok kahramanın tanıtımlarında geçen klişeleşmiş ifadelerde coğrafyaya dair de bilgiler bulunmakta, birçok yer adı da geçmektedir. Bayındır Han, Salur Kazan, Kara Budak, Deli Dundar vs. buna örnek olarak verilebilir.

Anadolu'da Salur Kazan'la ilgili olarak sözlü gelenekte yaşayan, Gaziantep yöresinde yaşayan İlbeyli ve Barak Türkmenleri arasından derlenen *Yurt Değiştirme* adlı rivayet Dede Korkut Kitabı'ndaki Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'un tespit edilen ilk sözlü varyantıdır (Arsunar, 1962, 153-155 ve Öztelli, 1970, 5006-5008'den Duymaz, 1997, 20). Ferruh Arsunar'a göre, bu hikâye, İlbeyli ve Barak aşiretleri arasında, *Orta Asya*'da iken büyük göçe ait ve o zamanlar olmuş olaylardan birinin hikâyesi olup, Türkmenlerin ilk devirlerine ait bir olaydır. Bu hikâyenin kahramanı Böyreğ Bey'dir, adının dışında, Dede Korkut Kitabı'nın üçüncü hikâyesinin kahramanıyla herhangi bir bağı yoktur (Arsunar, 1962, 153-155'den Sakaoğlu, 1998, 27).

Haluk Köroğlu'na göre, Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy, *Sirderya* bölgesinde doğmuştur (Konıratbayev, 2000, 173).

Naciye Yıldız, Türkmen varyantındaki *Salur Gazan ve İtemjek Hikâyesi*'nde, Salur Gazan'ın evini yağmalayan düşmanı İtemjek'in adının, İt Becene adının Türkmen Türkçesinde değişikliğe uğramış şekli veya İt Becenelerin lideri olmasının mümkün olup olmadığını sorgulamış, bu durumda hikâyelerin 10. yüzyılda *Türkistan* civarında yaşanan olayları dile getirdiğinin düşünülebileceğini belirtmiştir (Yıldız, 2000, 364-365).

Muammer Kemaloğlu'nun eserinde bahsettiğine göre, Dede Korkut'ta sıkça tekrarlanan dikkat çekici ifadeler arasında yer alan, "*Karaçuğun kaplanı*" ve "*Amit suyunun aslanı*" gibi bazı övgü tabirlerinin kaynağı, Salur Kazan/Kazak Han'ın ilk gençlik yıllarının ve daha sonrasında ise Peçeneklerle yapılmış olan aman vermez bazı mücadelelerin yaşandığı, *Mankışlak* bölgesindeki bazı coğrafi adlarla ilgilidir. Dede Korkut'ta *Karaçuk* olarak adlandırılan dağ, *Mankışlak*'ta bulunan *Karadağ*'dır. *Amit suyu* adlı dere ise *Karaçuk*'tan süzülüp gelen ve Kızıl-Kala yanından geçen (muhtemelen bugünkü Akmiş) küçük derenin o zamanki adıdır (Kemaloğlu, 2019, 90). *Mankışlak*, *Hazar Denizi*'nin doğu kıyısında, günümüzde *Kazakistan*'a bağlı olan büyük bir yarımadadır. Tarihî Oğuz yurtlarından biridir. Dede Korkut'un Türkmenistan varyantında da geçer.

Şecere-i Terakime Oğuznamelerden biridir. İçerisindeki birçok yer *Camiu't-Tevarih* ile paraleldir. Hive hanı, aynı zamanda tarihçi Ebülğazi Bahadır Han tarafından yazılmıştır. Dede Korkut-*Şecere-i Terakime* bağları destanları *Orta Asya* coğrafyasıyla ilişkilendirmektedir. Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy ve *Şecere-i Terakime*'deki rivayetlerin tarihî coğrafyası birbirleriyle uyumludur:

Pertev Naili Boratav'ın bahsettiğine göre, Dede Korkut Kitabı'nda, Şekli Melik'e bağlı kâfirlerin Salur Kazan'ın evini yağmalayıp, oğlunu, ailesini tutsak götürmeleri, *Şecere-i Terakime*'de Becene'lerin Salur boyuna baskın yapıp Kazan'ın anasını tutsak etmeleri hikâyesi ile benzerlik gösterir. *Şecere-i Terakime*'nin başka bir yerinde de Kazan'ın da Becene'lere tutsak gittiği kaydedilmiştir. Dede Korkut Kitabı'nda da Kazan'ın kâfirlerce tutsak edildiğini anlatan bir boy vardır, *Şecere-i Terakime*'de Korkut Ata ağzından söylenmiş manzum bir parçada, Becene'lere karşı Kazan'ın savaşları anlatılır. Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'daki bazı yerler *Şecere-i Terakime*'deki kısımla ilgili olabilir (Boratav, 1958, 39).

Viktor Maksimoviç Jirmunskiy'e göre, bugün de *Orta Asya* kavimleri arasında (Türkmen, Kazak, Karakalpak, Özbek) ilk Dede Korkut'a ait anlatılardan başka Salur Kazan'ın otağını yağmalatması anlatısı ön plandadır. *Şecere-i Terakime*'de Türkmenlere ait kayıtların iki yerinde geçmesi buna kanıt olarak gösterilebilir (Jirmunskiy, 1961, 472). Yine Viktor Maksimoviç Jirmunskiy'e göre, Oğuz destanının başkahramanının Salur Kazan olması, hikâyelerin Oğuzların *Orta-Asya*'daki yurtlarında ortaya çıktığını göstermektedir. *Şecere-i Terakime*'deki Kazan'ın evinin yağmalanması olayı, Peçenek Beyi Tuymaduk'un, Salur Kazan'ın babası Enkeş'in evini yağmaladığı şeklinde, Dede Korkut Kitabı'ndaki Salur Kazan'ın Evinin Yağmalanması Hikâyesi'yle çok yakın benzerlik göstermekte ve tarihî bir karakter taşımaktadır. Tarihi kaynaklardan anlaşıldığına göre Oğuzlar Peçenek ülkesine doğru, *Ermeni Denizi* kıyısı yakınına

ilerlemişlerdi ki, Salur Kazan'ın evinin yağmalanması rivayeti, Peçeneklerle Oğuzlar arasında, *Aral Denizi* bölgesinde 9.-10. yüzyıllarda meydana gelen tarihî savaşların bir hatırasıdır. Dede Korkut Kitabı'na bu tarihî olayların sonraki safhası yansımıştır. Olaylar *Kafkas* sahasına geçmiş, Peçeneklerin yerini de kâfirler (Hristiyanlar) almıştır (Jirmunskiy, 1962, 123, 176'dan aktaran Gökyay, 1973, XLVI, LIII).

Faruk Sümer'in yazdığına göre, Salur-Peçene savaşlarına yer veren Ebulgazi, *Şecere-i Terakime*'deki rivayetlerde geçen Becene elini Oğuz-Peçenek boyu sanmıştı. Buradaki Becene sözü ünlü Türk Peçenek elini ifade etmektedir. Bu rivayetleri Oğuzlar ile Peçenekler arasındaki tarihî mücadelelerin destani hatıraları olarak kabul etmek gerekir ki, bu olaylar en güçlü olasılıkla, 10. yüzyılda meydana gelmişti. 925 yılında da Oğuzlar'ın batı komşuları olarak *Emba-Yayık* arasında Peçenekler'den bir küme yaşıyordu (Sümer, 1959, 392-393). Buradaki *Emba* (Cem)-*Yayık* (Ural) bugünkü *Kazakistan*'ın batısında, *Hazar Denizi*'ne dökülen akarsulardır. *Yayık* eski tarihî kaynaklarda geçen en eski Türkçe adlardan biridir. *Yayık* (Ural)'ın doğduğu *Ural Dağları Asya* ile *Avrupa* kıtaları arasındaki doğal sınırdır.

Yine Faruk Sümer'e göre, Dede Korkut Hikâyeleri'nde, Bayındır Han sayılmaz ise, feodal yapının birinci basamağında bulunan ve bütün Oğuz beğlerinin metbuu sayılan Salur Kazan Beğ'e, Ebu'l-Gazi'nin *Şecere-i Terakime*'nin başlıca kaynaklarından biri olan Oğuznameler'de de önemli bir yer verildiği görülmektedir. Dede Korkut Hikâyeleri ile bu Oğuznamelerde bazı ortak olaylar anlatılmaktadır; Beçene (Peçenek) El'i başbuğu Doymaduk'un Salur Kazan'ın babası Enkiş'in ordasını bastığı, Kazan'ın kaçıp anası Cicaklı Hatun'un düşman tarafından götürüldüğü ve Enkiş'in üç yıl sonra Doymaduk'a naibi ile mal gönderip karısını kurtardığından bahsedilmiştir. Dede Korkut'ta da kâfir beği Şöklü Melik, Salur Kazan'ın ordasını basarak anasını, karısını, oğlunu tutsak olarak alıp götürmüştür. Salur Kazan'ın, bu rivayette olduğu gibi, mal göndererek yakınlarını kurtarmış olması ve sonra da parlak bir zafer kazanarak bu baskının öcünü almış olması da olasıdır. Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy ile *Şecere-i Terakime*'deki Salur Kazan ile ilgili manzume, Salur Kazan Beğ'in bu şanlı galibiyetini yansıtmaktadır (Sümer, 1972, 382-391).

Sergey Grigoreviç Agacanov'un eserinde belirttiğine göre, Dede Korkut Destanı'nın ilk versiyonları *Orta Asya*'da henüz ortaya çıkmış, 11.-12. yüzyıllarda Selçuklu akınlarıyla *Kafkasya* ve *Anadolu*'ya yayılmıştır. *Şecere-i Terakime*'de Salır Kazan-Alp hakkındaki eski bir türküde Salır Kazan'ın otuz kırk bin askerle Peçenekler'e karşı sefere çıktığından bahsedilmektedir. Bu seferde Salır Kazan, bahadırlarının cesareti ve yiğitliği sayesinde düşman ordusunu yenmiştir. İt-Becenalar'ın çok az bir kısmı kurtulabilmiştir. Bu sefer sırasında Salırlar, muhtemelen *Kazıkurt Dağı* eteklerini ve *Badam Irmağı*'nın yukarı akımlarını yurt edinmişlerdi. Salır Kazan'a yakılan türkünün ilk mısralarında, bahadırlarının gücünü denemek için *Kazıkurt Dağı* boğazına taş yuvarlama yarışlarına girdiklerinden bahsedilmektedir. *Şecere-i Terakime*'de ve Salır Kazan hakkında anlatılan rivayetlerde anlatılan Salır-Peçenek düşmanlığının temeli, 9. yüzyıla ait gerçek tarihî olaylara dayanmaktadır. Oğuzlar, Peçenekler'i yurtlarından kovarak, *Ural* ile *Volga* ırmakları arasındaki toprakları ele geçirmişlerdi. Anlaşılan, Peçenekler'i yurtlarından çıkaran Salırlar, *Sır-Derya* ile *Hazar* civarındaki bozkırlara yerleşmişlerdi. 9. yüzyıl sonlarında yenilgiye uğrayan Peçenekler'den geriye kalanlar ise, zamanla Salır ve diğer Oğuz boylarıyla kaynaşarak asimile olmuşlardır (Agacanov, 2015, 53-54, 195-196).

Ahmet Bican Ercilasun'un kaydettiğine göre, Dede Korkut Kitabı'ndaki 2. hikâye olan Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy, *Şecere-i Terakime*'deki Beçenelerin Salur Kazan'ın annesini tutsak ettiği savaş ile Salur Kazan'ın bunun intikamını aldığı Beçene seferini birleştirmiştir (Ercilasun, 1994, 76-78). Ahmet Bican Ercilasun'a göre, Su-lu Kağan'dan önceki Türgiş kağanları U-çe-le ve oğlu So-ko, Doğu Gök-Türkleri ile çetin savaşlar yapmışlardır. Bu savaşlar *Tonyukuk*, *Köl Tigin*, *Bilge Kağan* yazıtlarında da anlatılmıştır. Kapgan Kağan döneminde, 698 yılında, birinci Türgiş seferinde, Gök-Türkler ile Türgişler arasında *Yarış* (Cungarya) ovasındaki *Bolçu* mevkiinde savaş yapılmıştı. 710 yılında, ikinci Türgiş seferinde, Gök-Türkler ile Türgişler arasında yine *Bolçu*'da savaş yapılmıştı. *Şecere-i Terakime*'de Salur Kazan'ın annesi Çaçaklı'nın

kaçırıldığı belirtilen savaş, 698'deki *Bolçu* savaşdır (Ercilasun, 2002, 32-33). Biz de bu değerlendirmeye katılmıştık (Eyüboğlu, 2019, 434). *Bolçu* adı, *Köl Tigin*, *Bilge Kagan*, *Tunyukuk*, *Şine Usu* olmak üzere dört büyük yazıtta da geçmektedir. *Eski Türk Yazıtları*'nda adı geçen *Bolçu*, bir nehir adı olup, büyük olasılıkla *İrtiş*'in kollarından biriydi, ancak başka bir coğrafi mevki de olabilir (Gömeç, 2007, 1285). Bazı araştırmacılar *Bolçu*'yu *Urungu Nehri* ile birleştirmektedir. *Bolçu*'nun, bugünkü *Bolun Tokoy* kasabası olduğu da dile getirilmiştir (Giraud, 1960, 178-179 ve Gumilev, 2001, 165'ten aktaran Gömeç, 2007, 1285). *Köl Tigin*, *Bilge Kağan*, *Tonyukuk* yazıtlarına göre, Gök-Türkler ile Türgeşler *Bolçu*'da savaşmıştı. Gök-Türkler, *Altun Yış* (Altay Dağları)'ı ve *Ertiş Ügüz* (İrtiş Irmağı)'ü aştıktan sonra *Bolçu*'ya gelmişlerdi (Aydın, 2016, 54). Üç büyük Türk yazıtında *Bolçu* savaşına bazı ayrıntılarıyla yer verilmesi, bu savaşın Türk tarihindeki önemini de yansıtmaktadır (Eyüboğlu, 2022c, 148).

Ali Duymaz'ın yazdığına göre, *Şecere-i Terakime*'de Becene başbuğu Toymaduk'un Kazan'ın babası Enkeş'in ordasını basıp karısı Çaçaklı'yı tutsak alması ve Dede Korkut Kitabı'nda Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'un benzeri bir olay da *Salır Gazan ve İtemcek* adını taşıyan bir sözlü Türkmenistan rivayetinde yer almaktadır. Bu savaş, Koblandı ve Ak Köbek gibi Kıpçak destanlarında, Nogay-Kazaklarla Oğuz-Kıpçaklar, Karamanlarla Kalmaklar veya Kazaklarla Kızılbaşlar arasında meydana gelmektedir, bu nedenle bu savaşın Oğuzlarla Kıpçaklar arasında meydana geldiği söylenebilir (Duymaz, 1996, 56-57). Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'da ve *Şecere-i Terakime*'de bahsedilen bu olayın/olayın benzerlerinin *Orta Asya*'da geniş bir yayılım gösterdiği anlaşılmaktadır ki, bu durum destanın köklerinin *Orta Asya*'da olduğunu yansıtmaktadır.

Ali Duymaz'ın eserinde kaydettiğine göre, *Şecere-i Terakime*, Salur Kazan'ı ve etrafındaki olayları *Orta Asya* coğrafyasına bağlamaktadır. Eserde olaylar, *Sır Derya*'nın kuzeyinde cereyan etmekte ve mücadele Oğuzlar ile Peçenekler arasında görünmektedir (Duymaz, 1997, 21).

Giorgi Kakhniashvili-Haşim Özel'in dediğine göre, *Şecere-i Terakime*'de ve Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'da geçen Salur-Peçenek savaşlarının, hem Dede Korkut Kitabı'na hem de *Şecere-i Terakime*'ye, Oğuzluğun etnik oluşum aşamasının bir dönüm noktası ve önemli bir aşaması olarak yansıdığı söylenebilir (Kakhniashvili ve Özel, 2016, 1113-1114).

Şecere-i Terakime'de, Korkut Ata'nın yaşadığı dönemde Oğuzların coğrafi sınırları şöyle belirtilmiştir: "*Oğuz ilinin yurtlarının gün doğusu Isığ Göl ve Almalık, ve kıblesi Sayram ve Kazgurt dağı ve Karacık dağı, ve Demir Kazığı Uluğ dağı ve küçük dağı ki, bakır menbaidir, ve gün batısı Sir suyunun ayağı Yangıkent ve Karakum.*" (Ebülğazi Bahadır Han, 1974, 56). Buradaki coğrafya, önceleri daha büyük ve geniş olmasına karşın, 650'li yıllarda Batı Gök-Türk Devleti'nin yıkılarak On-Okların sınırlarının daraldığı ve 690'lı yıllarda Türkişler'in bağımsızlığını ilan ederek sınırlarını tekrar genişletmeye başladığı, Batı Gök-Türklerden Türkişlere geçiş döneminin coğrafi sınırlarıdır. Bundan sonra Türkişlerin sınırları büyümüştür (Eyüboğlu, 2019, 139). Bu coğrafya Dede Korkut'a yansımıştır. Burada belirtilen *Kazgurt dağı* (Kazılık), *Karacık dağı* (Karadağ) ve aynı coğrafyada yer alan *Aladağ* Dede Korkut'ta geçtiği gibi, *Sır suyu* (Sır Derya) da *Korkut* efsanelerinde Korkut'un memleketi olarak geçmektedir, ayrıca Türkmenistan varyantında da geçmektedir. *Şecere-i Terakime*'deki destani-efsanevi rivayetlerin ve coğrafyasının Dede Korkut Kitabı'ndaki destanlarla örtüştüğü görülmektedir.

Şecere-i Terakime'de şöyle demektedir: "*Ve yine Becene kabilesi de kendisinden töre ileri sürüp Salur halkı ile düşman olup vuruşurlardı. Beş altı nesle kadar bu iki boyun arasında düşmanlık var idi. Becene boyu Salur boyuna galip gelirdi. Onun için Salur boyu Becene halkına İt Becene derler. Becene ilinin Toymaduk adlı bir padişahı vardı. O ordu ile gelip Salur ilini vurup Salur Kazan Alp'in anası Çaçaklı'yı rehin alıp gitti. Üç yıldan sonra kethüdası Enkeş'i çok mal ile gönderip Çaçaklı'yı geri aldı.*" (Ebülğazi Bahadır Han, 1974, 57). Burada, Batı Göktürkleri ile Doğu Göktürkleri, Türkişler ile Doğu Gök-Türkleri arasındaki mücadelelerin izleri vardır (Eyüboğlu, 2019, 139). Bu mücadeleler Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'a yansımıştır. Dolayısıyla destandaki coğrafyanın alt tabakası da bu dönemin coğrafyasıyla ilgilidir. Destanda geçen

coğrafyanın Sir Derya Oğuz Yabguluğu'ndan daha önce, Göktürk-Türgiş dönemiyle ilgili olduğu anlaşılmaktadır.

Şecere-i Terakime'de, bu dönemde şehirleşmenin hız kazandığı şöyle belirtilmiştir: “Bu sözlerden arz edilen odur ki, vuranları yurtlarında oturup, vurulan ilin düşmandan kurtulanları Maveraünnehir’e kaçıp giderlerdi. Ve böyle yapıp gide gide Türkmenin çoğu vilayete indi, azı kaldı.” (Ebülğazi Bahadır Han, 1974, 57). Batı Göktürk-Türgiş dönemi, aynı zamanda şehirleşmenin hız kazandığı bir dönemdir (Eyüboğlu, 2019, 139-140). Eski Türklerin kışın soğuktan korundukları, genellikle ırmak boylarında olan, *Orta Asya’nın/Avrasya’nın* güney bölgelerinde yer alan birçok kışlakları zamanla Türk kentleri olarak gelişmiştir. Ayrıca birçok Türkler de yerleşik halkların yaşadığı kentlere yerleşmiş, zamanla kentleşme artmıştır.

Şecere-i Terakime'de, Türkmenlerin *Yangikent* (Yeni Kent)’e yerleşmesi şöyle anlatılmıştır: “Bütün kavimlerden Türkmen’e daha yakın oturan Hıta ve Kanklı ve Nayman idiler. O kavimler Türkmenin kalanını vurmağa başladılar. Isık Göl ve Almalık ve Sayram ve Uluğ Dağlar ve Kicik Dağlar, bu yurtların hepsini terkedip, Sir suyunun ayağına gelip, padişahlarını Yangikent’te oturtup, kendileri Sir’in iki tarafında yaylayıp ve kışlayıp on nesil boyunca oturdular.” (Ebülğazi Bahadır Han, 1974, 57). Burada 750-760’lı yıllarda Türgişler’in yıkılış sürecinde, doğudan gelen Karluk baskısı ile *Aral Gölü* kıyılarına giderek *Yeni Kent* merkezli yaşamlarının ve sonrasında Sir Derya Oğuzlarını oluşturmalarının izleri vardır. 8. yüzyılın ortalarında buraya gelen Türgişler, 11. yüzyılın ortalarındaki Selçuklu göçüne kadar, yaklaşık üç asır, yani neredeyse rivayetlerdeki gibi on kuşak burada yaşamışlardır (Eyüboğlu, 2019, 140). Kara Türgiş Devleti’nin kurucu hükümdarı Su-lu Kağan (716-738)’in ölümüyle Türgişler (Batı Göktürkleri/Onoklar)’in gücü zayıflamış, doğudan gelen Karlukların baskısı ile *Sir Derya’nın* kuzeyine göç etmek zorunda kalmışlardır. Oğuz Yabguluğu zamanında bu toprakların doğu kısmı artık Karlukların eline geçmişti. Böylece Salur Kazan’ın Evi Yağmalandığı Boy’a ve *Şecere-i Terakime*’deki rivayetlere yansıyan Salur-Peçenek mücadelelerinin Sir Derya Oğuz Yabguluğu’ndan daha önceye ait, Göktürk-Türgiş dönemiyle ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Tarihî-coğrafi bilgiler de bunu onaylamaktadır.

Salur Kazan’ın Evi Yağmalandığı Boy’un giriş kısmında Kazan için söylenmiş bir övme vardır:

Salur Kazan’ın Evi Yağmalandığı Boy’da Salur Kazan için şöyle demektedir: “... / *Amit suyunun aslanı, / Karacugun kaplanı, / ...*” (Tezcan ve Boeschoten, 2001, 50). Aynı soylamanın benzeri, Kam Böri’nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu’nda Salur Kazan için şöyle demektedir: “*Tülü kuşun yavrusu / Türkistanun direği / Amit suyunun aslanı / Karaçugun kaplanı*” (Tezcan ve Boeschoten, 2001, 88).

Faruk Sümer’e göre, Dede Korkut anlatılarında iki yerde Salur Kazan için, bir yerde de Bayındır Han için söylenmiş bir övmeye onlar: “*Türkistan’ın direği, Karacuk’un arslanı, Emet Suyu’nun kaplanı*” olarak nitelenmektedir. *Türkistan*, bu isimdeki ülkeyi ifade etmektedir. *Karacuk* ismi, her ne kadar *Cizre’nin* (Cezire) güneyinde, *Dicle’nin* batısında, *Irak’ta Altun-Köprü’nün* batısında bu adda dağlar olsa da, hikâyelerde geçen bu ad ile Oğuzlar’ın *Sir-Derya* boylarındaki ünlü sıradağları kastedilmiştir. Bazı araştırmacıların *Amid Suyu* olarak belirttiği *Emet Suyu’na* gelince; hikâyelerde *Amid*, *Hamid* şeklinde zaten ayrıca geçmektedir. 15.-17. yüzyıllarda Anadolu ve İran Türkleri de kentin ismini aynı şekilde *Amid* olarak söylüyorlardı. Ayrıca Türklerin *Dicle’ye Amid suyu* dediklerine dahir hiçbir kanıt yoktur. Emet, 15.-16. yüzyıllarda Anadolu ve İran Türkleri arasında kişi adı olarak kullanılıyordu. Emet Suyu’nun *Türkistan* ve *Karacuk* ile birlikte söylenmesi de göz önünde bulundurulursa, bununla Oğuzlar’ın *Sir-Derya’da* bulunan yurtlarındaki bir ırmağın kastedilmiş olduğu söylenebilir (Sümer, 1972, 384-385).

“*Tülü kuşun yavrusu / Türkistanun direği / Amit suyunun aslanı / Karaçugun kaplanı*” ifadesi Dede Korkut’un *Orta Asya’daki/Türkistan’daki* tarihî coğrafyasının bir yansımasıdır. Dede Korkut’taki soylamada; tarihî alt tabakada, Kara Türgiş Devleti’nin kurucu hükümdarı Su-lu Kağan (716-738)’in, yani Salur Kazan’ın devletine ve coğrafyasına atıf vardır: Tülü kuşun

yavrusu: Onokların/Türgişlerin batıda yer alan Nu-şe-pi boylarının öncülüğünde kurulmuş olan Kara Türgiş Devleti, doğuda yer alan Tu-lu boylarından hâkimiyeti devralmıştı ki, *Tülü kuş*, ismi Çinliler tarafından kaydedilmiş şekliyle *Tu-lu* olarak geçen boyların hem gerçek Türkçe ismi, hem de ongunu olmalıdır. Bu sebeple Tu-lu boylarından sonra hâkimiyeti devralan Su-lu Kağan da Dede Korkut'ta Tülü kuşun yavrusu olarak nitelendirilmiştir. Su-lu Kağan'ın öncülüğünde batıdaki Nu-she-pi boylarının kurduğu Kara Türgiş Devleti, doğudaki Tu-lu boylarının kurduğu Sarı Türgiş Devleti'nin devamıdır. *Türkistan*'ın direği: Tarihî birçok dönemlerinde *Türk Eli*, *Türklerin yurdu* anlamında *Orta Asya* için kullanılmıştır. *Amit suyu*'nun aslanı: Burada geçen *Türkistan* ve *Karaçuk* ile yer isimleri kastedildiğinden, ikisinin ortasındaki *Amit suyu* ifadesi de ancak coğrafi bir yer ismi olabilir, nitekim soylamada zaten Tülü kuşun yavrusu ifadesi ile soyuna vurgu yapılmış olup, soyuyla ilgili ikinci bir nitelemeye gerek kalmamıştır. *Amit Suyu*, kıyısında aslanların yaşadığı *Amu Derya*'dır. *Karaçuk*'un kaplanı: *Karaçuk*, günümüzde bile kaplanları hakkında anlatılan efsanelerin bol olduğu, Kazakistan'da *Sir Derya*'ya paralel bir şekilde uzanan *Karatav/Karadağlar*, Dede Korkut'taki ünlü *Kara Dağlar/Karaçuk*'tur (Eyüboğlu, 2019, 429-430).

Ahmet Bican Ercilasun, Salur Kazan'ın tarihî kişiliğini Türgiş hükümdarı Su-lu Kağan (716-738) olarak belirtmiştir (Ercilasun, 2000, 158; Ercilasun, 2002, 33; Ercilasun, 2004, 126). Ahmet Bican Ercilasun'un bu görüşüne katılarak bazı eklemeler yapılmıştır (Eyüboğlu, 2019, 426-445; Eyüboğlu, 2022, 105-108; Eyüboğlu, 2022b, 289-290). Dede Korkut'taki başkahraman Salur Kazan/Kazan tipinde en eskisi tarihî derinliklerine uzanan birçok tarihî-destani-efsanevi-mitolojik tabaka vardır. Salur Kazan/Kazan tipinin önemli bir tarihî tabakası Kara Türgiş Devleti'nin kurucu hükümdarı Su-lu Kağan (716-738) ile ilgilidir (Eyüboğlu, 2019, 426-445; Eyüboğlu, 2022, 105-108; Eyüboğlu, 2022b, 289-290). Dede Korkut'taki en üst yönetici Bayındır Han tipinde birçok tarihî-destani-efsanevi-mitolojik tabaka vardır. Bayındır Han tipinin önemli bir tarihî tabakası 2. (Doğu) Gök-Türk Devleti hükümdarı Bilge Kağan (716-734) ile ilgilidir (Eyüboğlu, 2019, 268-275; Eyüboğlu, 2022, 106-107; Eyüboğlu, 2022b, 289-300). Dede Korkut'un önemli bir tarihî ve dolayısıyla coğrafi tabakasının Göktürk-Türgiş dönemiyle ilgili olduğu anlaşılmaktadır.

Dede Korkut'un önemli bir tarihî tabakası, alt coğrafyasının önemli bir tabakası Göktürk-Türgiş dönemiyle ilgilidir. Dede Korkut'ta çeşitli vesilelerle adları geçen *Aladağ*, *Karadağ*, *Karaçuk*, *Kazılık Dağı*, *Türkistan*, *Amit Suyu/Amu Derya*, *Sir Suyu/Sir Derya*, *Demirkapı* vb. birçok yer ismi destanın tarihî coğrafyasını yansıtmaktadır (Eyüboğlu, 2023e, 14).

Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'un *Salır Gazan* adlı Türkmenistan varyantının olması, *Salır Gazan*, *Salır Gazan ve İtemcek* adını taşıyan sözlü Türkmen rivayetlerinin olması, Orta Asya Türk destanları ile benzerlikleri, boyda geçen birçok yer ismi, bu boyun tarihî köklerinin Oğuzlar'ın, *Hazar*'ın batısına, Anadolu-Azerbaycan'a göçlerinden daha önceye, *Orta Asya*'da yaşadıkları 10.-11. yüzyıllardan daha eski bir tarihe ait olduğunu göstermektedir (Eyüboğlu, 2022c, 165-167).

Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy, motifleri, varyantları ve ilişkili anlatılar geniş bir coğrafyada görülmektedir. Bu durum destanın köklü tarihînin ve geniş coğrafyasının bir yansımasıdır:

Salur Kazan, Dede Korkut Hikâyeleri dışında, gerek Oğuz, gerekse de Kıpçak sahası Türk destan ve rivayetlerinde adı çok geçen bir Oğuz alpidir. Salur Kazan, Türkmen boyları tarafından ata olarak sayılmaktadır. Salur Kazan; Tatar, Karakalpak, Kazak gibi Kıpçak Türk sahası destanlarında ise bir başka açıdan ele alınmıştır. Oğuz ve Türkmenlerle ilgili bilgi veren çok sayıda tarihî, destani kaynakta bir Oğuz alpi olan Salur Kazan'ın adı geçmektedir (Duymaz, 1997, 11-13).

Anadolu'da Salur Kazan'la ilgili olarak sözlü gelenekte yaşayan, Ferruh Arsunar'ın *Gaziantep Folkloru 1* adlı eserinde görülen Dede Korkut rivayeti, *Gaziantep* yöresinde yaşayan İlbeyli ve Barak Türkmenleri arasından derlenmiştir. *Yurt Değiştirme* adlı bu metin Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'un tespit edilen ilk sözlü varyantıdır (Arsunar, 1962, 153-155 ve

Öztelli, 1970, 5006-5008'den Duymaz, 1997, 20). Salur Kazan destanı, varyantları az olmakla birlikte, günümüzde *Anadolu*'da anlatılmaya devam etmektedir. Destanın *Karaz* yöresinde Kürmanç ağzıyla anlatılan varyantının adı *Ahçıkozi* (Okçu Kozan)'dır (Gülensoy, 2004, 82).

Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'un Türkmenistan'da *Salır Gazan* adlı bir varyantı vardır (Erdem, 1998, 72-73; Erdem, 2005, 161). Türkmen varyantında Salur Kazan hakkında çok sayıda rivayet de vardır. Bu rivayetlerin adları şunlardır: *Salar Gazan Baba*, *Salır Gazan Hakkında (Rövyat)*, *Salır Gazan Hakkında*, *Salır Gazanın Öldürülmeği*, *Ersarının Döreyişi*, *Salır Gazanın Öldürilişi*, *Sarının Döreyişi Hakkındaki Rövyat*, *Sarığın Döreyişinin Yene Bir Varyantı*, *Sarığın Döreyişinin Üçüncü Varyantı*, *Salır Gazanın Öylenişi*, *Salır Gazanın İtemceği Öldürüşü*, *Ersarının Döreyişi Ya da Salırın Öldürilişi*, *Ersarının Döreyişinin Üçüncü Bir Varyantı*, *Salır Gazanın Ölüşi*, *Ersarının Döreyişi Ya da Salırın Öldürilişi* (Erdem, 1998, 528-555). Türkmen varyantında, Nurmırat Esenmuradov tarafından, Teke boyundan, *Marı'nın Wekilbazar* ilçesine bağlı *Mülküyusup* köyünde yaşayan Hoşala Mergen'den derlenen *Salur Gazan ve İtemjek Hikâyesi* başlığını taşıyan hikâyede, Salur Gazan'ın evini yağmalayan düşman İtemjek, *Amuderya*'nın ortasında yaşamaktadır. Dede Korkut Kitabı'nda ise Salur Kazan'ın evini yağmalayan Şekli Melik'tir (Yıldız, 2000, 364-365). Türkmen varyantındaki *Salar Gazan Baba* adlı rivayet, Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'un bir varyantıdır (Eyüboğlu, 2019, 416). Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'un, rivayet biçiminde, *Orta Asya*'da günümüzde de yaşamakta olduğu; Karacuk Çoban'ın hatıralarının da, Çoban adıyla, *Orta Asya*'da bugün de yaşamakta olduğu anlaşılmaktadır (Eyüboğlu, 2021, 169). Türkmen varyantındaki *Salır Gazanın İtemceği Öldürüşü* adlı rivayet Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy ile ilişkilidir (Eyüboğlu, 2019, 417-418).

Şecere-i Terakime'deki rivayetin ve Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'un benzeri bir olay *Salır Gazan ve İtemcek* adlı bir Türkmenistan rivayetinde geçtiği gibi, bu savaş, *Koblandı* ve *Ak Köbek* gibi Kıpçak destanlarında, Nogay-Kazaklarla Oğuz-Kıpçaklar, Karamanlarla Kalmaklar, Kazaklarla Kızılbaşlar arasında meydana gelmektedir (Duymaz, 1996, 56-57). Savunmasız kalan yurdun düşman istilasına uğrayarak yağmalanması, *Maaday-Kara Destanı*'nda da vardır. Kendisi yiğitleriyle avda iken ili, obası yağmalanıp anası, karısı ve oğlu tutsak edilen Salur Kazan'ın yurduna döndüğünde karşılaştığı manzara, *Maaday-Kara*'nın yağmalanan yurdunun görüntüsüyle aynıdır (Bekki, 2016, 278).

Sümerlerin *Gılgamış Destanı*'nda, *Bilgamiş* (Gılgamış)'ın en yakın dostu Enkidu'nun öleceğini rüyasında görmesi, Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'da, Salur Kazan'ın rüyasında evinin yağmalandığını görmesi ile benzerdir (Gezenfergızı, 2016, 656). Salur Kazan ile Menelaos ve Agamemnon arasında benzerlikler vardır (Abdulla, 2015, 28).

Dede Korkut'un başkahramanı Salur Kazan ile ilgili anlatılar, aradan geçen bin yılı aşkın bir süreyi aşarak günümüze kadar gelmiştir ve Türk Dünyası'nın birçok yerinde anlatılmaya devam etmektedir (Eyüboğlu, 2022, 138).

Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy, Dede Korkut'ta çok yer adının geçtiği boylardan biridir. Boyun coğrafyası belirgindir. Bu durum destanın tarihî bağlarıyla da ilgilidir. Doğayla içli dışlı geçen göçebe yaşamın bir sonucu olarak, birçok Dede Korkut boyları gibi, burada da çeşitli doğadan unsurlar, doğa tasvirleri vardır. Destandan anlaşıldığına göre Oğuzlar, *Gürcistan* ağzında oturmaktadır ki, bu ifadeyle kastedilen aslında *Orta Asya*'daki tarihî *Garcistan* bölgesidir. *Garcistan* bugünkü *Afganistan* bölgesindedir.

Türkmen Sahra/Günbed yazmasında bir soylamada Kara Budak'ın nitelikleri sayılırken *"Ayağın üzengüye basanda dokuz tuman Gürcistana ürkü şalan"* (*Ayağını üzengiye bastığında dokuz tümen Gürcistan'a korku şalan*) denilmiştir (Ekici, 2019, 35, 158). *Hudud El-Alem*'e (y:982) göre, *Horasan* ülkesinde bulunan *Garcistan*'ın en önemli kenti *Buşin*'di. Liderine şar deniyordu. Arazileri boldu, zengindi, birçok tahıl üretiliyordu, dağlık bir bölgeydi. Barışçıl ve iyi kalpli insanlar yaşıyordu. Halkı çoban ve çiftçiydi (Orhan (Kurulay), 2007, 87). *Camıu't-Tevarih*'de Oğuz Han'ın *Orta Asya*'daki *Gur*, *Garcistan* ve o tarafları ele geçirdiği anlatılmıştır. Esere göre, *"Oğuz'un buyruğu gereğince bütün Gur vilayetini, Garcistan'ı, ta Gazne, Zabil ve Kabil'e kadar il yapıp zaptettiler"* (Togan, 1982, 22). *Şecere-i Terakime*'ye göre, Oğuz Han *Belh*'i aldıktan sonra

Gur'u da almıştı. *Gur'da* çok kar yağmıştı. Oğuz Han burada *Karlık'a* ad koymuştu. *Gur* kenti *Belh'e* bağlıydı (Ebülгази Bahadır Han, 1974, 34-36). *Gur* adı *Herat'ın* doğu ve güneydoğusunda ve *Garcistan* ile *Guzgan'ın* güneyindeki dağlık bölgeye verilmiştir (Barthold, 1990, 360).

Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'daki önemli yerlerden biri *Aladağ*'dır. Salur Kazan ve Oğuz beyleri burada ava çıkmıştır. Salur Kazan burada kaygılı rüya görmüştür. Bu bakımdan *Aladağ*, destanın gidişatında önemli bir role sahiptir. *Aladağlar*, *Orta Asya'da* yer alan ve bugün de aynı adı taşıyan dağlardır. *Tanrı Dağları'nın* kuzey ve batı yönündeki kollarıdır, yani Türklerin yaşadığı bölgelerdeki kollarıdır. Destandan anlaşıldığına göre Eski Türkler, *Tanrı Dağları'na* *Aladağlar* demişlerdir.

Dede Korkut Kitabı'nda geçen *Ala Dağ*, bugünkü *Kazakistan'daki* *Alatav'dır* (Margulan, 2000, 143). Kalabalık Oğuz-Kıpçak kavmi kışa doğru *Sirderya*, *Çu*, *Talas*, *İle* kıyılarına ve *Karatav* (*Karadağ*) ile *Alatav* (*Aladağ*)'ın eteklerine toplanıyordu (Seydimbek, 2000, 51).

Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'daki önemli yerlerden biri *Demirkapı/Derbent*'tir. Karacuk Çoban'ın ve Salur Kazan'ın koyunlarının bulunduğu bölgedir. *Demirkapı'nın* adı Dede Korkut'taki birçok boyda geçmektedir. Bu bakımdan Dede Korkut'taki önemli yerlerden biridir. *Demirkapı'nın* adı *Eski Türk Yazıtları'nda* da birkaç yerde sınır bölgesi olarak geçmektedir. Bunlar tesadüf değildir, Dede Korkut ile *Eski Türk Yazıtları'nın* ortak tarihî-coğrafi köklerini yansıtmaktadır. *Demirkapı*, *Özbekistan'ın* en güneyinde, *Amu Derya* ve *Tacikistan-Afganistan* sınırları yakınlarında yer almaktadır. Destanda *Aladağ* ve *Demirkapı* sadece ad olarak değil, olayların yaşandığı mekânlar, destanın coğrafyası olarak geçmektedir.

Kül Tigin Yazıtı'nda Bilge Kağan, “*kuriğaru Yençü üğ(üz) keçe Temir Kapığka teği süledim*” (*batıda İnci (Sır Derya) ırmağı (nı) geçerek Demir Kapı'ya kadar ordu sevk ettim*) demiştir (Kül Tigin Yazıtı, G 3-G 4; Tekin, 1998, 34-35). 689 yılında Doğu Türklerinden bir tümen, Batı Türklerinin ordularını yendikten sonra *Soğd* bölgesini ele geçirerek *Demirkapı'ya*, bugünkü *Buzgala* geçidine kadar ilerlemişlerdi. Bu istila 701 yılında tekrarlanmıştı (Barthold, 1990, 202). *Eski Türk Yazıtları'nda* geçen *Demir Kapı*, *Belh'den* *Semerkand'a* giden yol üzerinde yer alan, *Keş* kentinin 90 km. kadar güneyinde, 12-20 m. genişliğinde, 3 km. uzunluğunda bir geçittir (Salman, 1998, 36). *Demirkapı Geçidi*, 1137'de bir taş üzerine kazınan ve *Si-an-fu* epigrafiya müzesinde korunan iki Çin haritasında gösterilmiştir (Chavannes, 2013, 30). Tarihî kaynaklarda geçen en eski *Demir Kapı*, *Gök-Türk Yazıtları'nda* geçen, *Semerkant* dolaylarında bahsedilen olmalıdır. Sonraki zamanlarda *Demir kapılar Avrupa* içlerinde (*Tuna-Demirkapısı*), *Asya'nın* batısında (*Hazar Denizi'nin* batısındaki *Derbent Demirkapısı*) ve daha birçok yerde görülmektedir. Günümüzde *Anadolu'da* da *Demirkapılar* çoktur (Baykara, 2002, 279-308). Geniş Türk coğrafyasında *Demir Kapı* adıyla bilinen birkaç yer vardır. En önemlilerinden biri *Orhun Yazıtları'nda* geçen *Demir Kapı'dır*, yazıtlarda *Temir Kapıg* olarak geçer. *Demir Kapı* Milattan önceki yüzyıllardan itibaren *Turan* (Türk)-*İran* yurtları arasındaki doğal bir sınırdı (Buharalı, 2011, 28).

Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'da *Karacuk* da önemli bir yere sahiptir. Destanda Salur Kazan *Karacuk'un kaplanı* olarak nitelendirilmiştir. *Karacuk Çoban*, Salur Kazan'la birlikte başkahraman gibi işlenmiştir. *Karacuk*, *Sır Derya* boyunca uzanan *Karadağlar'ın* adıdır. Ayrıca bu bölgedeki eski Oğuz kentlerinden birinin adıdır.

Türkmen Sahra/Günbed yazmasındaki bir soylamada, “*karşı yatan kara dağlar el yaylakı*” (*karşı yatan kara dağlar ilin yaylağı*) demektedir (Ekici, 2019, 37, 159). Topkapı Sarayı'nda bulunan *Oğuzname'de*, Alp Rüstem, “*Kara dağın kurdu! Kara kaya kaplanı!*” olarak nitelendirilmiştir (Ögel, 1994, 126). *Divanü Lügat-it-Türk'teki* (y: 1074) *qaraçuq* maddesinde “*qaraçuq. el-Farab kentine verilen bir ad. Bu, Oğuz kentlerinden biridir.*” demektedir (Kaşgarlı Mahmud, 2005, 402). Aybek ed-Devadari (ö: 1336), 1310 yılında yazdığı, içerisinde *Ulu Han Ata Bitiği'nin* de özetini verdiği *Dürerü't-Tican* ve *Gurerü Tevarih'i'z-Zaman* adlı eserinde, Tatarların/Türklerin siyah dağ anlamına gelen *Kara Dağ'da* tarih sahnesine çıktıklarını belirtmiştir. Tatarların/Türklerin anavatanı bu *Kara Dağ'dı* (Demir, 2017, 73-75). *Şecere-i Terakime'de* Ögürçik'in söylediği bir şiirde “*Yassı yatan Kara-Dağ'ın sağırsına uğrayıp geldim*”

demektedir (Ögel, 1993, 259). Oğuzname'de Kazan Han'ın sevdiği yerlerden biri *Karaşık Dağı*'dır. *Karaşık Dağı*'nın bir diğer adı *Karatav* (Karadağ)'dır, Firdevsi'nin *Şehname*'sinde *kuh hara* şeklinde geçmektedir. Dede Korkut'ta geçen *Karaşık* kenti, tahminen, *Kazakistan*'ın güney bölgesindeki *Karatav* (Karadağ)'ın güney cephesinde, eski *Karnak* kentinin yakınlarındaydı (Margulan, 2000, 143). *Kengü-tarban*'ın doğusunda yer alan *Kara-tau*, Oğuz destanlarının *Karacuk Dağı*'dır (Esin, 1976, 86).

Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'da Salur Kazan, *Amit suyu'nun aslanı* olarak nitelendirilmiştir. *Amit Suyu*, *Orta Asya*'daki en uzun akarsu olan *Amu Derya*'dır. Böylece buradaki coğrafya açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Türkmenistan varyantındaki Oğuzların Melallaşmakı Boyu'nda, Bayındır Han'ın kurduğu meclise *Amıderya* kenarında oturan Oğuzlardan da adamlar gelmiştir (Erdem, 1998, 175). *Amu Derya*; *Yontma Taş Devri*'nden önceki devirlerde *Hazar Denizi*'ne akıyordu, *İlk Taş Devri*'nde *Aral Gölü*'ne yönelmişti, *Geç Taş Devri*'nde *Hazar Denizi*'ne akıyordu, *Tunç Devri*'nde *Aral Gölü*'ne dökülüyordu. Bu durum yakın çağlarda da tekrarlanmıştır. *Amu Derya*, 13.-15. yüzyıllar arasında *Hazar Denizi*'ne dökülüyordu. Günümüzde *Aral Gölü*'ne dökülmektedir (Esin, 1991, 98). Türklerde *Okyanus* anlamında *Talu* ifadesi kullanılıyordu. Gök-Türklerin kağanı bol sulu *Amu ırmağı*ndan bahsederken, “*Taluy Ögüzke tegmiş*” (*Amu ırmağına kadar değmiş, varmış*) cümlesini kullanıyordu. *Ögüz*, eski Türkçede *ırmak* demektir, ayrıca *Amu-Derya*'ya verilen bir addı (Ögel, 1993, 469-470). Biruni'ye göre, *Amu-Derya* çok eskilerde *Hazar Denizi*'ne akıyordu. *Amu-Derya*, o dönemde *Karakum* üzerinden dolaşarak *Balhan* kenti yakınlarından geçiyordu, ancak ırmak, yatağını değiştirmiş ve suyu *Guz* (*Oğuz*) ülkesine doğru akmaya başlamıştı. Böylece *Amu Derya*, *Aral Gölü*'ne ulaşmıştı (Agacanova, 2015, 121-122). *Camiu't-Tevarih*'e göre, Oğuz Han yurduna dönerken *Amu Nehri*'nden geçmiş, *Semerkan*'da doğru akan büyük bir ırmak üzerindeki *İlik* vilayetini de geçerek *Buhara* sınırındaki *Yalguz Ağaç*'a gelmişti (Togan, 1982, 47). *Şecere-i Terakime*'ye göre, Oğuz İlinin Şah-Melik'i bozulunca, oralardan göç etmeyen halklar, *Sir-Suyı*'nın ayağında *Amu-Suyı*'nda oturup, Toğrı'lı kendilerine Han yapıp tahta çıkarmışlardı (Ögel, 1993, 254).

Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'da, Uruz ağaca soylamasında “*Kara hindu kullaruma buyuraydum*” demiştir. Buradaki *Hindu* ifadesi, *Orta Asya*'da bir dönem Türk hâkimiyetinin görüldüğü, aynı zamanda Budizmle ilişkili *Kuzey Hindistan-Pakistan-Tibet* coğrafyalarının izlerini taşıyor olsa gerektir. Buradan anlaşıldığına göre bu bölgelerden kişiler de çeşitli nedenlerle Türk ülkesinde bulunuyordu. Tarihî kaynaklar özellikle İskit, Hun, Akhun, Göktürk-Türgiş ve sonrasında Gazneli, Selçuklu, Harezmşah, Babür dönemlerinde bu bölgeyle çeşitli ilişkilerin olduğunu göstermektedir (Tezcan ve Boeschoten, 2001, 60).

Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'un coğrafyası, *Aladağlar* (Kazakistan-Kırgızistan), *Karadağlar* (Kazakistan), *Demirkapı* (Özbekistan'ın Tacikistan-Afganistan sınırı) bölgesidir, burası *Amu Derya* (Özbekistan, Türkmenistan, Afganistan, Tacikistan) yakınlarındadır, *Garcistan* (Afganistan) ağzındadır. Destanın bu coğrafyası tarihî olarak *Batı Türkistan* bölgesidir, Batı Göktürklerinin-Türgişlerin tarihî coğrafyasıdır. Zaten Salur Kazan, başka bir boyda *Türkistan'ın direği* olarak nitelendirilmiştir.

Dede Korkut Destanları'ndan anlaşıldığına göre, Oğuzlar/Türkler, *Aladağ*, *Karadağ/Karaçuk*, *Kazılık Dağı*, *Türkistan*, *Amu Derya*, *Demirkapı*, *Garcistan* gibi atalarının hatıralarında önemli yeri olan coğrafi yer adlarını ortak hafızalarında, sözlü kültürlerinde uzun yıllar yaşatmışlardır. Bu durum aynı zamanda sözlü kültürün de bir gücüdür.

2. 2. Üst Coğrafya

Şamil Allahverdi Cemşidov'a göre, Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'da Bayındır Han ve Kazan Han “*Karaçuğun Kapları*” olarak adlandırılmıştır ki, Karaçuk ünlü *Karabağ* dağ silsilesinde, *Mil* düzü kenarında yüksek bir zirvenin adı ve aynı zamanda *Nahcivan*'da bir kenttir. 1755'de bütün emlakı ile bir kişiden başka bir kişiye satılması konusunda olan resmi senette, bu kentin adı aynen *Karaçuk* şeklinde kaydedilmiştir. Bu boyda Oğuz, Gürcistan'la sınırdadır. Kazan

Han'ın *Kapılar Derbendi*'nde malı, mülkü ya da yaylağı vardır. Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'daki olaylar Azerbaycan topraklarında, yerli muhitte meydana gelmiştir. Kahramanlar tarihi olarak Azerbaycan halkına ait bulunan yerlerde yaşamışlardır (Cemşidov, 1990, 25-29).

Yine Şamil Allahverdi Cemşidov'a göre, Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'da görülmektedir ki, kahramanlar yaylakta *Gökçe Gölü* (eski Gökem)'nün kuzeybatısında bulunan ünlü Altuntaht yaylasında yaşıyorlardı. Şökülü Melik, Kazan'ın burada dikilmiş evini yağma edip kaçırmıştır. Dede Korkut Kitabı'nda "*Kazan Beğ ordusunu, oğlunu-uşağını, hazinesini aldı, Altuntaht'da yine evini dikdi*" denilmiştir. Burada "*Altuntaht'a evini yine dikti*" cümlesinden anlaşıldığına göre, *Altuntaht*, Kazan'ın asıl yurdudur. Eski Gökem mahallinde, bugünkü *Gökçe Gölü*'nün kuzeyinde bulunan *Altuntaht* ve ona komşu olan *Hamzaçemen*, *Maymağ*, *Ulaşın*, *Halhallı* gibi dağlar yakın geçmişe kadar Azerbaycan'ın Kazak-Şıhlı cemaatinin yaz menzilleriydi. 19. yüzyıl Azeri şairi Kazım Ağa Salik *Şıhlı Yaylaklarının Methi* adlı şiirinde bu yaylakları büyük muhabbetle tasvir etmiş, bu yerlerde vaktiyle Koroğlu'nun mesken tuttuğunu övmüş ve *Altuntaht* yaylağını bütün bu yaylaklardan üstün tutmuştur. Denilebilir ki, Salur Kazan'ın ve genellikle Oğuz kahramanlarının bu yaylaklarda mesken tutması tarihi bir köke sahiptir. *Altuntaht* yakınında ve onun komşuluklarında Dede Korkut kahramanlarının adı ile bağlı birçok yer adı bugün de vardır: *Ağstafa* ve *Kazak*'da *Dündarlı* köyleri, *Gebedey*'de, *Ağkaya*, *Koroğlu* kaleleri, *Domrul Tepesi*, *Şamhor*'da *Döğərli Köyü*, *Gence* taraflarında *Kazanbulak*, *Kazandağ* vs. Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'un başında Kazan'ın yurdunun "*Gürcistan Ağzında*" gösterilmesi de bu coğrafi muayyenliği tamamlamaktadır. *Altuntaht*'dan oldukça kuzeyde, *Türkiye* topraklarında bulunan *Aladağ* ve *Demirkapı* adlı yerlerin olması dikkat çekicidir (Cemşidov, 1990, 38-39).

Tofik Hacıyev'in eserinde yazdığına göre, Dede Korkut'taki olayların geçtiği coğrafya konusunda, bazen obraz gibi yer adları (Türkistanın direği, Karacugun aslanı, Emet suyunun kaplanı teşbihleri), bazen de Oğuz yiğitlerinin akın yaptığı yerler (Bayburd, Düzmürd, Onik (Avnik), Pasin kaleleri) görülmektedir. *Karacuk*'un *Sır-Derya* sahilinde dağ adı olduğu söylenmektedir. Oysa ki bu adda Azerbaycan'da da dağ vardır. Ya da *Emet suyu*'nun *Dicle* olduğu dile getirilse de, bazıları *Amit soyu*, *Ümmet soyu* vb. olarak söylemektedir. Eğer Kazan Han'a *Amit*, *Emet* veya *Ümmet*in aslanı denilirse, *Amit* ve *Emet* denildiğinde burası *Dicle* olarak kabul edilirse, o zaman suyun-çayın aslanı denilmeyip, neslin, tayfanın, kavmin kahramanı denilmiş olur. Ya da *Amit soyu* kavim adı olarak kabul edilirse, bu da mantıksızdır. *Ümmet soyu* denildiğinde ise bu da İslamlaştırmadır ki, peygamber ümmeti-kavmi anlaşılır. *Bayburd*, *Trabzon*, *Onik* (Avnik), *Rum* vs. toponimlerine göre meskeni Türkiye'de kabul edilirse bu da özünü yansıtmaz, çünkü Oğuzlar bu yerlere ancak akın veya ticaret amacıyla gitmişlerdir (Hacıyev, 1999, 8).

Muammer Kemaloğlu'nun eserinde yazdığına göre, Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'da geçen, *Ala kalı ipek*, *Altun ayak sürahi* gibi eşyalardan ve *Aladağ*, *Gürcistan Ağzı* gibi yer adlarından anlaşıldığına göre, Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu Boy'da olduğu gibi kahramanlar *Ağca Kala*'dadırlar ve artık iyice yerleşmişlerdir. Hatta Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'da anlatılmakta olan olaylar sanki, Uruz Bey'in kurtarılmasının hemen sonrasında meydana gelmiş gibidir. Bu boyda ayrıca, *Altun taht*'ta bulunan ve yağmalanan "*Altun ban ivler*"de vardır. Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'da geçen tarihi olayların oluşum zamanında destan kahramanlarının içerisinde bulundukları Oğuz coğrafyası, Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu Boy'da da olduğu gibi *Kazak Mahalı*'dır. Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'un üzerine oturtulmuş olduğu tarihi olayların oluşum zamanı ise Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu Boy'un oluşum zamanından sonraki birkaç yıl, yani 1080'li yıllardır. Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'da, *Altun taht* olarak belirtilen ve içerisinde Salur Kazan/Kazak Han'ın bütün varlığı ile yakınlarının bulunduğu "*altun ban ivler*"den oluşan yer, *Ağca Kala* ardında ve *Babeker Dağı* eteklerinde yerleşik *Ağalık* (bugünkü Ağamammedli) kentidir. Aslında *Altun taht*, *Ağalık* kentine verilen ikinci bir ad olduğu gibi Uç Beylerbeyi Kazan/Kazak Han'ın ikametgâhının da bulunduğu yerdir (Kemaloğlu, 2019, 107-108).

Karakoyunlular *Anadolu*'nun doğusunda, *Azerbaycan* ve *Irak* gibi bölgelerde egemenlik kurmuşlardır, hangi boydan oldukları bilinmese de tarihî kaynaklardaki bilgilerden anlaşıldığına göre Salur boyunun etkisi olmalıdır. Akkoyunlular ise Oğuzlar'ın Bayındır boyunun kurduğu devlet olup, sonradan Karakoyunlular ile büyük mücadelelerde bulunmuş, onlar ile aynı coğrafyada, *Anadolu*'nun doğusunda, *Azerbaycan* ve *Irak*'ta hüküm sürmüşlerdir. Özellikle de *Anadolu*'nun doğusunda birçok yer, Dede Korkut Destanları'nın üst tabakasında geçen *Hamid*, *Mardin*, *Bayburd*, *Trabuzan*, *Gürcistan* gibi yerler Karakoyunlu ve Akkoyunluların hem kendi aralarında, hem de diğer Türk boyları ve başka kavimlerle mücadelelerine sahne olmuş yerlerdir. Bu nedenle Dede Korkut Destanları'nın en üst tabakasında bu tarihî hatıralar yatmaktadır. Dede Korkut'ta adı geçen *Avnik Kalesi*, *Alınca Kalesi*, *Mardin Kalesi*, *Amid Kalesi*, *Bayburt Hisarı* gibi yerler bir zamanlar Türkmenlerin hayatında, Akkoyunlu ve Karakoyunluların tarihî hatıralarında önemli yer tutmuş, stratejik konumda kalelerdi (Eyüboğlu, 2023b, 176-177).

3. 3. Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'daki Yer Adları

Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'daki yer adları şunlardır: *Aladağ*, *Amit Suyu*, *Aygır Gözler Suyu*, *Bayburd Hisarı*, *Demirkapı*, *Dış Oğuz/Taş Oğuz*, *Gürcistan*, *Hemid*, *İç Oğuz*, *Karadağ/Karacuk*, *Kara Dere*, *Medine*, *Mekke*, *Merdin Kalası*, *Oğuz Eli/Oğuz*.

Aladağ: Dede Korkut Kitabı'nda *Ala Dağ*, *Aladağ* olarak geçmektedir. Adı 7 boyda geçer: Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu, Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy, Kam Börü'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu, Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu, Begil Oğlu Emren'in Boyu, Uşun Koca Oğlu Segrek Boyu, İç Oğuz Dış Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğü Boy (Gökyay, 1973, 332).

Bahaeddin Ögel'in eserinde kaydettiğine göre, Dede Korkut Kitabı'ndaki ala dağlar, ruh ve duygu açısından bambaşka dağlardır. *Ala dağlar* daha çok leşker, otağ, haber, aşma, savaş ile ilgili konulardan bahsedildiği zaman yer almaktadırlar. *Ala dağlar*, çeşitli renkleri içinde toplayan, estetik, ancak olaylarla ilgili bir görünme ile anlatılıyorlardı (Ögel, 1995, 442).

Üçler Bulduk'un çalışmasında dile getirdiğine göre, Dede Korkut'ta *Aladağ*, aynı zamanda Kazan Han'ın otağını kurduğu, divanının bulunduğu merkez durumundadır. *Orta Asya*'da *Çungarya* ve *Balkaş Gölü* havzasını ayıran bölgede ve *Batı Türkistan*'ın kuzey doğusunda *Isıg Göl* ile *Almatı* arasında uzanan *Ala Dağlar*'ın varlığı bilinmektedir (Bulduk, 1997, 469).

Pervin Ergun'a göre, Dede Korkut Hikâyeleri'nde, birçok boyda, Hanlar Hanı Bayındır Han'ın mekânına giden dağlar hep *Ala Tağlar* olarak belirtilmiştir. Türkçe'de *ala* kelimesi, *karışık renkli*, *çok renkli*, *benekli*, *açık kestane renkli* anlamlarına gelmektedir. Buradaki *ala* kelimesi gerçek anlamda kullanılmamış, tanrısallığın bir ifadesi olarak kullanılmıştır ve *yücelik*, *yükseklik*, *görmeklilik* anlamları dikkate alınmıştır. Bu bakımdan *Ala dağ*, *yüksek*, *karlı dağ* demektir ki, zirvesi göğe, cennete ulaşan bir dağdır. İlaveten alalıkta biraz da allık gizlidir. Al eski Türk inanç sisteminde hâkimiyetin bir sembolüdür ve han kavramına uygundur. Çünkü, Türk inancında bu dünyada hâkimiyet hana bağlı, hâkimiyet ise Tanrı'ya aittir. Dede Korkut'taki *ala* sözcüğü biraz da bu anlamda kullanılmıştır. İnanişâ göre *ala tağ*, cennet ve Tanrı'yla insan arasında bir aracı, bir anlamda cennete açılan kapıdır (Ergun, 2003, 78-79).

Behlul Abdulla'nın bahsettiğine göre, Türk ve Kafkas dillerinde *ala* kelimesi dağla ilgili olarak kullanıldığı zaman *yüksek*, *hündür*, *uca* anlamına gelmektedir. Ala dağ'ın adında bulunan *ala* da bu anlamlarda kullanılmıştır (Abdulla, 2005, 4).

Veysel Şahin'in çalışmasında belirttiğine göre, Dede Korkut'taki çevresel mekânlardan biri *Ala Dağ* çevresidir. Anlatıdaki kişilerin üzerinden duraksamadan geçtiği, onların hatıralarında fazla bir yer kaplamayan çevresel mekânlar, sadece fiziki olarak anımsanmaktadır (Şahin, V., 2017, 42).

Dede Korkut'taki *Aladağ*, destanın alt coğrafyasında *Orta Asya*'dadır, günümüzde de aynı ismi taşıyan *Aladağlar* (Alatau/Alatav)'dır. *Ala Dağlar*; *Orta Asya*'da *Tanrı Dağları*'nın büyük bir kolunu oluşturan dağlardır; *Tanrı Dağları*'nın kuzey ve batı kolunda yer alırlar; tarihî Türk coğrafyasında önemli bir yere sahiptir ve Batı Türk coğrafyasının merkezi bölgelerinden biridir;

sadece Dede Korkut'ta değil, aynı zamanda öteki Türk sözlü kültür ürünlerinde de önemli bir yere sahiptir. Türklerin yaşadığı geniş coğrafyada çok sayıda *Aladağ* vardır (Eyüboğlu, 2023, 58).

Dede Korkut'ta birçok boyda görülen *Aladağ*'ın adı Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu ve Basat Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy gibi mitolojik yönü baskın destanlarda görülmez. Bu durum anlatıların türüyle ilgili olduğu gibi, *Aladağ*'ın tarihî-coğrafi köklerinin de bir yansıması olabilir.

Amıt Suyu: Dede Korkut Kitabı'nda *Amıt Suyu* olarak geçmektedir. Türkmen varyantında ise *Amıderya* olarak geçmektedir. Dede Korkut Kitabı'nda adı 3 boyda geçer: Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy, Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu, Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu. Türkmen varyantında adı 2 boyda geçer: Oğuzların Melallaşmakı, Gorkutın Gabrı Kazılığı-I. Türkmen varyantında adı rivayetlerde de geçer (Gökyay, 1973, 333; Erdem, 1998, 808).

Ziya Gökalp, *Diyarbakır* yöresinde yaşayan Oğuzların *Diyarbakır*'dan geçen *Dicle Irmağı*'na *Amat Suyu* dediklerini söylemiştir. Fahrettin Kırzioğlu, bunu küçük ve büyük Arsaklıların en büyük yaylak merkezi *Amatan*'a bağlayarak *Amat* diye okumuştur. Orhan Şaik Gökyay ise bunun *Dicle Nehri* olduğunu söylemiştir (Gökyay, 1973, 333, CIV-CV).

Faruk Sümer'in dediğine göre, *Emet Suyu*, *Türkistan* ve *Karaçuk* adlarıyla birlikte geçtiğine göre, bu yer de *Sirderya* boylarındaki Oğuz yurdunda olmalıdır ki, *Karaçuk* dağlarından *Sir* suyuna akan çaylardan birisine ait olabilir (Sümer, 1959, 408-410).

Üçler Bulduk'un belirttiğine göre, Dede Korkut'ta Salur Kazan'ın övgüsünde yer alan *Türkistan* ve *Karaçuk*'un arasında geçen *Amıt Suyu*'nun da bir yer adı olması gerekir. *Türkistan* ve *Karaçuk*'un *Sirderya/Sir Suyu*'nun sağ yakasında yer alan bölgeleri karşıladığı düşünülürse, *Amıt Suyu* ifadesiyle kastedilen de *Amu Suyu* yani *Amıderya* olabilir (Bulduk, 2020, 13).

Oğuznamelerde geçen *Amuy/Amuye/Amu* ırmağı, Dede Korkut'ta geçen *Amıt Suyu*'dur, eski bir destan geleneğinden gelmektedir ve günümüzdeki adıyla *Amu Derya*'dır. Dede Korkut'taki *Amıt Suyu*, destanın alt coğrafyasında *Orta Asya*'dadır, *Amu Derya*'dır. Dede Korkut'un alt tabakasındaki *Amu Suyu*, destanın üst tabakasında değişikliğe uğrayarak *Amıt Suyu* olarak mahallileşmiş olabilir.

Aygır Gözler Suyu: Dede Korkut Kitabı'nda *Aygır Gözler Suyu* olarak geçmektedir. Adı 2 boyda geçer: Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy, Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu (Gökyay, 1973, 334).

Fahrettin Kırzioğlu'na göre, bugünkü *Erzurum*, *Erzincan*, *Gürün*, *Gümüşhane*, *Giresun*, *Urfa*, *Maraş*, *Malatya*, *Kars* ve *Adilcevaz*'ın kuzeydoğusundaki birkaç bölgede *Aygır Gölü* adını taşıyan göller bulunduğu gibi, *Gence*, *Revan*, *Tiflis*'te de *Aygır* adını taşıyan göller vardır (Kırzioğlu, 1952, 75'ten aktaran Gömeç, 2009, 214).

Orhan Şaik Gökyay'ın eserinde yazdığına göre, *Kars*'ın 20 kilometre kuzeybatısında ve *Van Gölü* yakınında *Adilcevaz* kuzeyinde *Aygır Gölü* vardır. *Aygır Gözler Suyu* da, bu göle akan bir dere olabilir (Gökyay, 1973, 334).

Faruk Sümer'e göre, *Aygır Gözler Suyu*, Temür'ün zafernamelerinde geçen yerlerden biridir ve günümüzde *Engür Suyu*'nu ifade etmektedir. Ayrıca *Kars*'ın kuzeyinde ve *Çıldır Gölü*'nün az güneybatısında küçük bir *Aygır Gölü* vardır (Sümer, 1959, 398; Gökyay, 1973, CV).

Necati Demir'in söylediğine göre, *Aygır Gözler Suyu*, *Kars*'ın Susuz ilçesi sınırları içinde, *Boğatepe*, *Taşlıca Alçılı* köylerinin ortasında yer alan *Aygır Gölü*'nü besleyen derelerden biri olduğu düşünülmektedir. *Kars* il merkezinin 13 km kuzeybatısında, *Susuz* ilçe merkezinin yaklaşık 10 km batısındadır (Demir, 2016, 436).

Aygır Gözler Suyu, Türk Dünyası'nda oldukça yaygın olan, kökü eskilere dayanan bir efsanenin, inanışın bir yansımasıdır. Geniş Türk coğrafyasında birçok yerde *Aygır* adını taşıyan göller vardır.

Bayburd Hisarı: Dede Korkut Kitabı'nda *Barasarun Bayburd Hisarı*, *Bayburd Hisarı*, *Parasarun Bayburd Hisarı* olarak geçmektedir. Türkmen varyantında *Baybövirt Kalası* olarak geçmektedir. Dede Korkut Kitabı'nda adı 4 boyda geçer: Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy, Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu, Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu Boy, Salur

Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığı Boy. Türkmen varyantında adı bir boyda, Bamsım Birek'de geçer (Gökyay, 1973, 334; Erdem, 1998, 808).

Orhan Şaik Gökyay'ın eserinde bahsettiğine göre, Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda, Beyrek, on altı yıl *Bayburd Hisarı*'nda tutsak kalmış, kendisine âşık olan kale beyinin kızı tarafından kaleden çıkarılmış ve *Oğuz İli*'nden getirdiği kuvvetle kaleyi alarak orada kendisiyle birlikte tutsak bulunan arkadaşlarını kurtarmıştır. Bu kale, orada bir Hristiyan beyi olduğu düşünülen Parasar'a aittir (Gökyay, 1973, XCVII).

Fahrettin Kırzioğlu, Dede Korkut Kitabı'ndaki *Bayburt*'un *Çoruk* dirseği üzerindeki kent olduğunu belirtmiştir (Kırzioğlu, 1952, 77'den aktaran Erdem, 1998, 174).

Melek Erdem'e göre, Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'ndaki Parasar'ın *Bayburt Hisarı*, Türkmenistan varyantında Bamsım Birek Boyu'ndaki Porsan Han'ın *Baybövirt Kalası*'dır (Erdem, 1998, 288).

İbrahim Artuk'un bahsettiğine göre, Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu çeşitli varyantlarıyla günümüzde de Bayburt ve civarında anlatılmaktadır ve *Bayburt Kalesi*'nin halk hafızasındaki önemini göstermektedir (Artuk, 1992, 229).

Dede Korkut Kitabı'ndaki *Bayburd* adı aslında sadece Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu ile ilgilidir. Bu boyun dışındaki üç boyda ise *Bayburd*'un adı sadece Bamsı Beyrek'in tanıtımında ve hep aynı şekilde, "*Parasarun Bayburd hisarından parlayup uçan*" ifadesinde geçmektedir. Dede Korkut'taki *Bayburd*, destanın alt coğrafyasında *Orta Asya*'dadır. Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda Parasarun *Bayburd Hisarı*; Topkapı Sarayı'ndaki Oğuzname'de *Ban Hisarı*; Dede Korkut'un Türkmenistan varyantında Bamsım Birek Boyu'nda Porsan Han'ın *Baybövirt Kalası* olarak geçen yer adı Dede Korkut'un alt coğrafyasında *Orta Asya*'dadır (Eyüboğlu, 2023b, 178).

Demirkapı: Dede Korkut Kitabı'nda *Demürkapu Dervendi*, *Demür Kapu Dervendi*, *Kapular Dervendi*, *Kapulu Kara Dervend*, *Pasinün Kara Dervend* olarak geçmektedir. Türkmen varyantında *Karaderbent* olarak geçmektedir. Dede Korkut Kitabı'nda adı 5 boyda geçer: Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy, Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu, Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu Boy, Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu, Begil Oğlu Emren'in Boyu. Türkmen varyantında adı bir boyda, Bamsım Birek'de geçer (Gökyay, 1973, 334-336; Erdem, 1998, 810).

Fahrettin Kırzioğlu'na göre, *Kapulu Kara Derbend*, *Alburz* (Kafkas) dağlarının *Demir-Kapı Derbend*'den sonra ikinci ve daha uzun, aşılması güç ve çok taşlı, uçurumlu geçidi olan, *Tiflis*'in kuzeyindeki *Dar-Yal* (Dar-Boğaz) kapısıdır. *Kara Dervend*, *Yukarı-Pasin*'de, *Evnük* deresinden gelen suyun sağdan *Aras*'a (Pasin Suyu) karışmadan önce geçtiği *Emre-Kom Köyü*'nün yukarısında yer alan *Kara-Derbend*'den ibarettir. Ünlü *Çoban Köprüsü*'nün güneydoğusunda yer almaktadır (Kırzioğlu, 1952, 91-96'dan aktaran Gökyay, 1973, 335-336).

Ayten Ahmedova'nın çalışmasında dile getirdiğine göre, Dede Korkut'taki toponimler arasında en çok adı geçen yer *Derbent* arazisidir. Birçok boyda bu yerin adı *Kapulu Dervend*, *Demir Kapu Dervend*, *Kara (Büyük) Dervend* gibi şekillerde geçmektedir. *Kara Dervend*, *Büyük Dervend* anlamındadır. Dede Korkut'un zamanında *kara* sözcü *büyük* anlamında kullanılıyordu. Bütün bu adlardan anlaşıldığına göre, burada kastedilen Azerbaycan toprağı olan Oğuzların yaşadığı *Demir Kapı Dervend*'dir (Ahmedova, 2018, 23).

Aydoğan Kara'nın çalışmasında dile getirdiğine göre, Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'da, "*Kazanun kapulu dervendde on bin koyunu vardur*". Karaçuk Çoban'la birlikte iki kardeşi burada ağılı beklemektedir. Beylerin evlerinden sonra ancak ikinci planda olabilecek bu mekân, *sası sinli düşmanların* karşısında Salur Kazan'ın çobanının mertliğini ve sadakatini ispatlaması için önemlidir (Kara, 2020, 43-44).

Dede Korkut'taki *Demür Kapu*, destanın alt coğrafyasında *Orta Asya*'da ve *Avrasya*'dadır. Türk tarihinde *Demirkapı*/*Derbent* olarak bilinen birçok yer vardır. Buralar Türk devletlerinin diğer devletlerle sınır bölgelerinde bulunuyordu. *Demirkapı*'lardan ikisi ünlüdür ve eski Türk tarihinin bir yansıması olarak, Dede Korkut'ta adı geçen *Demirkapı*'lar bunlardır. Birinci *Demirkapı*, *Orta Asya*'da *Amu Derya* yakınlarındaki *Demirkapı*'dır. Bugün *Özbekistan*'ın güney

ucunda, *Afganistan-Tacikistan* sınırının kesişiminde yer alır. Bu bölge Türk-Fars kavimleri arasında doğal, tarihî bir sınırdır. İkinci *Demirkapı*, *Hazar Denizi*'nin batı kıyısında, *Kafkasya*'nın kuzeyindeki *Demirkapı/Derbent*'tir. *Hazar Denizi*'nin batı kıyısındadır. Tarihte göçebeler/Türkler ile diğer milletler arasında doğal bir sınırdır, bu durum Dede Korkut'a yansımıştır. *Demirkapı* adını taşıyan daha çok sayıda yer vardır (Eyüboğlu, 2023c, 113-114).

Dış Oğuz/Taş Oğuz: Dede Korkut Kitabı'nda *Taş-Oğuz* olarak geçmektedir. Türkmen varyantında *Daşoğuz*, *Dışoğuz* olarak geçmektedir. Dede Korkut Kitabı'nda adı 8 boyda geçer: Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu, Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy, Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu, Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu, Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu, Basat Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy, Begil Oğlu Emren'in Boyu, İç Oğuz Dış Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğü Boy. Türkmen varyantında adı 8 boyda geçer: İza Berilediren Nesilsiz, Törelî Beğ, Bamsım Birek, Imra, Dışoğuzların Gever Hanlığına Karşı Köreşi, Oğuzların Melallaşmakı, Gorkutın Gabrı Kazılığı-I, Gorkutın Gabrı Kazılığı-II (Gökyay, 1973, 321, 329, 338; Erdem, 1998, 809).

Gürcistan: Dede Korkut Kitabı'nda *Gürcistan* olarak geçmektedir. Adı 3 boyda geçer: Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy, Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu, Begil Oğlu Emren'in Boyu (Gökyay, 1973, 335).

Fahrettin Kırzioğlu, *Dokuz Tümen Gürcistan* ifadesiyle ilgili olarak, Ali'ye ve Şamlı Ebubekir'e dayanarak burasının dokuz ocak yer olduğunu veya Şamlı'ya göre dokuz tümen sayıldığı için bu adın verildiğini belirtmiştir. Fahrettin Kırzioğlu, Nışancı'nın (Celalzade Mustafa Çelebi) *Tabakatü'l-Memalik*'inden aktardığına göre, buralarda Oğuz bahadırlarının Gürcülerle savaşları “meşhur ve ozanların dilinde hikâyet ve kıssalarının mezkur” olduğunu belirtmiştir, yani Kanuni devrinde Oğuz-Dede Korkut Destanları hala canlı olarak anlatılıyordu. *Gürcistan Ağzı*, *Gürcistan*'a giden yol üzerinde bir geçit yeridir ve *Gürcü Boğazı* diye de anılmaktadır (Kırzioğlu'ndan aktaran Gökyay, 1973, LXXXVII).

Orhan Şaik Gökyay'ın eserinde belirttiğine göre, Dede Korkut Hikâyeleri'nden anlaşıldığı üzere, *Gürcistan*, Akkoyunlular döneminde (1403-1508) her yıl haraç gönderiyordu. Hikâyelerde buranın ismi *Dokuz Tümen Gürcistan* olarak geçmektedir. Dede Korkut'ta, *Gürcistan* için kullanılan *dokuz tümen Gürcistan* ifadesi, bu ülkenin kalabalık olduğunu belirtiyor olmalıdır (Gökyay, 1973, LXXXVII, CCCVI).

Fuzuli Bayat'ın söylediğine göre, *Oğuz Kağan* ve Dede Korkut destanlarından da anlaşıldığı gibi, *el* terimi *vassallı devlet* anlamında kullanılmış olup, Dede Korkut'ta tasvir edilen el idari sistemi denizden denize sınırlanan devlet anlayışını içermektedir. Dede Korkut'ta, Oğuz Eli'nin vassalı olarak görünen *Dokuz Tümen Gürcistan*, *Kan Abhaza*, *Kalın Oğuz* idari sistemine dahil değildir, hatta *Dokuz Tümen Gürcistan*, bu tabiliği her zaman bozmaya hazır görünmektedir. *Gürcistan*'dan gelen haracın her zamankinden az olması hakkındaki Bayındır Han'ın şikayetleri de bunu göstermektedir. Bayındır Han, tabiliğinde olan bu vassal memleketi cezalandırmayı da düşünmemiştir (Bayat, 2000, 66-67).

Dede Korkut Kitabı'nda ismi *Gürcistan* olarak geçen yer, Batı Göktürk-Türgişlerin Farsi kavimlerle sınırını oluşturan, bazı tarihî kaynaklarda ismi geçen tarihî *Garcistan* bölgesidir, *Demirkapı* da buraya yakındır. Dede Korkut Kitabı'nda *Gürcistan* adının geçtiği üç boy; Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy, Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu, Begil Oğlu Emren'in Boyu; birçok tarihî tabakaya sahip olmakla birlikte, aynı tarihî dönemin anılarını taşımaktadır. Bu yer isminin yalnızca bu destanlarda geçmesi de tarihî gerçekliğine işarettir (Eyüboğlu, 2023d, 89).

Hemid: Dede Korkut Kitabı'nda *Hemid* olarak geçmektedir. Adı 2 boyda geçer: Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy, Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu Boy (Gökyay, 1973, 335).

Orhan Şaik Gökyay'a göre, *Hemid*, Türkiye'nin güneydoğu bölgesinin en büyük kenti olan *Diyarbakır*'ın eski çağlardaki adıdır, *Amid* veya *Kara-Amid* diye anılırdı; *Dicle*'nin yukarı havzasında ve ırmağın sağ kıyısına hâkim bir mevkidedir; kuzeyinde *Doğu Toros Dağları*,

batısında *Karaca-Dağ*, güneyinde *Mardin* tepeleri arasında, ortası çanak gibi çukur bir bölgenin merkezindedir; beş kilometreye uzanan yüksek bir dış surla çevrilidir (Gökyay, 1973, 335).

Dede Korkut'ta *Hemid*, Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'da, "*Hemid ilen Merdin kalasın depüp yıkan*" (Gökyay, 1973, 28) ve Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu Boy'da, "*Hemid ilen Merdin kalasın tepüp alan*" (Gökyay, 1973, 73) şeklinde, destanların sonundaki savaşta ortaya çıkan Kara Budak'ın nitelikleri sayılırken geçmektedir. Dede Korkut'un üst coğrafyasında yer alan bu iki yer adının *Anadolu* coğrafyasında olduğu görülmekte ve mahallileşme sonucu destanlara sonradan dahil olduğu anlaşılmaktadır. Bu yerler Karakoyunluların ve Akkoyunluların *Diyarbakır* ve *Mardin*'deki hatıralarını yansıtmaktadır.

İç Oğuz: Dede Korkut Kitabı'nda *İç-Oğuz* olarak geçmektedir. Türkmen varyantında *İçoğuz* olarak geçmektedir. Dede Korkut Kitabı'nda adı 8 boyda geçer: Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu, Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy, Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu, Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu, Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu, Basat Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy, Begil Oğlu Emren'in Boyu, İç Oğuz'a Dış Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğü Boy. Türkmen varyantında adı 9 boyda geçer: İza Berilediren Nesilsiz, Törelî Beğ, Bamsım Birek, Imra, Dışoğuzların Gever Hanlığına Karşı Köreşi, Oğuzların Melallaşmak, İğdir, Gorkutın Gabrı Kazılığı-I, Gorkutın Gabrı Kazılığı-II (Gökyay, 1973, 325-335; Erdem, 1998, 810).

Karadağ/Karacuk: Dede Korkut Kitabı'nda *Kara dağ*, *Kara dağlar* olarak geçmektedir. Adı 11 boyda geçer: Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu, Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy, Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu, Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu Boy, Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu, Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu, Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu, Basat Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy, Begil Oğlu Emren'in Boyu, Uşun Koca Oğlu Segrek Boyu, Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığı Boy (Gökyay, 1973, 236). Dede Korkut Kitabı'nda ayrıca *Karacuk* adı geçmektedir. Adı 2 boyda geçer: Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy, Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu (Gökyay, 1973, 335).

Faruk Sümer'in dile getirdiğine göre, *Karacuk*, *Sirderya* boylarındaki, bugün *Karatav* (Karadağ) adıyla anılan ünlü sıra dağlardır. 11. yüzyılın Türk yazarı Kaşgarlı Mahmud, *Karacuk*'un Oğuz yurdu olduğunu açıkça söylemiş ve haritasında göstermiştir. *Şecere-i Terakime*'deki Türkmen rivayetlerinde de *Karacuk*, Oğuzlar'ın yurduna ait yer adları arasında sayılmaktadır (Sümer, 1959, 408-409).

Alkey Margulan'ın dediğine göre, *Oğuzname*'de Kazan Han'ın sevdiği yerlerden biri *Karaşık Dağı*'dır ki, bir diğer adı da *Karatav* (Karadağ)'dır. *Karatav* (Karadağ), Firdevsi'nin *Şehname* destanında *kuh hara* şeklinde geçmektedir. Dede Korkut'ta adı geçen *Karaşık* kenti, tahminen, *Kazakistan*'ın güney bölgesindeki *Karatav* (Karadağ)'ın güney cephesinde, eski *Karnak* kentinin yakınlarında bulunuyordu. Kazak destanlarında bu kent *Kırk Kaleli Karaşık* şeklinde geçmektedir ve çoğunlukla *Karatav* (Karadağ) ile birlikte anılmaktadır (Margulan, 2000, 143).

Emel Esin'in çalışmasında yazdığına göre, *Kengü-tarban*'ın doğusundaki *Kara-tau*, Oğuz destanlarının *Karacuk Dağı*'dır (Esin, 1976, 86).

Ahmet Taşağıl'ın söylediğine göre, Dede Korkut ve Oğuz destanları *Sır Derya* boyundaki *Karadağlar* ile ilgilidir (Taşağıl, 2015, 27-28).

Veysel Şahin'in belirttiğine göre, Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'da, dar-kapalı mekânlardan biri olan *Karaçık*, algısal anlamda genişken daralan bir özellik göstermektedir. *Karaçuk Çoban*'ın adıyla anılan bu mekân, çobanın adı haline gelmiştir (Şahin, V., 2017, 14-16).

Muammer Kemaloğlu'nun eserinde dile getirdiğine göre, Dede Korkut'ta adı geçen *Karaçuk* dağı *Mankışlak*'taki *Karadağ*'dır (Kemaloğlu, 2019, 90).

Dede Korkut'taki *Kara Dağ/Karadağ/Karadağlar/Karaçuk*, destanın alt coğrafyasında *Orta Asya*'dadır. Dede Korkut'ta adı geçen *Kara Dağ/Karadağ/Karadağlar/Karaçuk*, bugün de aynı adı taşıyan *Karadağlar* (Karatau/Karatav)'dır. *Karadağlar/Karacuk* bölgesi Oğuzların/Türklerin hatıralarında ve onun destani bir yansıması olan Dede Korkut Destanları'nda önemli bir yere sahiptir. Dede Korkut'ta *Kara Dağ* adı ayrıca cins adı olarak da kullanılmakta, belirli belirsiz

birçok dağları da ifade etmektedir. Eski Türkler/Oğuzlar, tarihî süreç içerisinde çeşitli coğrafyalara göç ettikçe ve yayıldıkça *Kara Dağ*'ın adını yeni yurtlarına da taşımışlardır.

Günümüzde Kazakistan'ın *Karatav* (Karadağ) bölgesinden gelen, *Türkistan* kentinin kuzeydoğusunda, kente 8 km'lik uzaklıkta bulunan *Sır Derya* havzasında bir suyun adı da *Karaçuk Suyu*'dur (Moldabayeva, 2005, 3) ki, bölgede *Karaçuk* adı günümüzde de yaşamaktadır.

Kara Dere: Dede Korkut Kitabı'nda *Kara Dere* olarak geçmektedir. Adı 2 boyda geçer: Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy, Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu Boy (Gökyay, 1973, 336).

Faruk Sümer'e göre, *Anadolu-Azerbaycan* coğrafyasında *Karadere* adını taşıyan bazı yerler vardır. *Nusaybin*'in batısında, *Irak* sınırında, demiryolu durağı olarak bugün de adını korumaktadır. Hikâyelerdeki *Kara Dere*, *Tebriz*'e iki günlük uzaklıkta olan *Hoy* civarındaki *Kara Dere* olabilir (Sümer, 1959, 409).

Orhan Şaik Gökyay'ın eserinde bahsettiğine göre, *Kara Dere*, *Gökçe-Göl*'ün fazla sularını *Aras*'a boşaltan *Zengi Su*'nun eski adıdır (Gökyay, 1973, 336).

Dede Korkut'ta *Kara Dere* adının geçtiği iki boy da Salur Kazan'ın çevresinde meydana gelen destanlar olup, *Kara Dere*, günümüzde de aynı adı taşıyan *Sır Derya*'nın büyük kollarından biri olan *Kara Derya* olmalıdır.

Medine: Dede Korkut Kitabı'nda *Medine* olarak geçmektedir. Türkmen varyantında *Medine* olarak geçmektedir. Dede Korkut Kitabı'nda adı bir boyda, Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'da geçer. Türkmen varyantında adı rivayetlerde geçer (Gökyay, 1973, 336; Erdem, 1998, 811).

Orhan Şaik Gökyay'ın eserinde yazdığına göre, Dede Korkut'ta, İslam'ın iki kutsal kenti olan *Mekke* ve *Medine* de anılmaktadır. Bu iki kentin adı, bir soylamada, ağacın ululanması dolayısıyla da geçmekte ve kapularının ağaçtan yapıldığı söylenmektedir (Gökyay, 1973, CCLXXVIII).

Medine, Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'da, Salur Kazan'ın oğlu Uruz'un ağaç ile konuşması sırasında "*Mekke ile Medinenün kapusu ağaç*" (Gökyay, 1973, 25) ifadesinde geçmektedir ki, destana sonradan dâhil olduğu anlaşılmaktadır.

Mekke: Dede Korkut Kitabı'nda *Mekke* olarak geçmektedir. Adı, Dede Korkut Kitabı'nın Giriş bölümünde ve Dede Korkut Hikâyeleri'nde bir boyda, Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'da geçer (Gökyay, 1973, 337).

Orhan Şaik Gökyay'a göre, Dede Korkut'ta, İslam'ın iki kutsal kenti olan *Mekke* ve *Medine* de anılmaktadır. Bu iki kent, bir soylamada, ağacın ululanması dolayısıyla da geçmekte ve kapularının ağaçtan yapıldığı söylenmektedir (Gökyay, 1973, CCLXXVIII).

Mekke, Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'da, Salur Kazan'ın oğlu Uruz'un ağaç ile konuşması sırasında "*Mekke ile Medinenün kapusu ağaç*" (Gökyay, 1973, 25) ifadesinde geçmekte olup, destana sonradan dâhil olduğu görülmektedir.

Merdin Kalası: Dede Korkut Kitabı'nda *Merdin Kalası* olarak geçmektedir. Adı 2 boyda geçer: Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy, Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu Boy (Gökyay, 1973, 337).

Orhan Şaik Gökyay'a göre, *Mardin*, *Güneydoğu Anadolu*'da il merkezi olan bir kenttir. *Mazı Dağı* eşiğinin *Dicle* güneyindeki bölgeden *Habur Çayı* kaynakları bölgesine doğru elverişli bir geçit yerinde kurulmuştur. *Mardin*, 15. yüzyılda Akkoyunluların hükümet merkezi olmuştur (Gökyay, 1973, 337).

Dede Korkut'ta *Merdin Kalası*, Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'da, "*Hemid ilen Merdin kalasın depüp yıkan*" (Gökyay, 1973, 28) ve Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu Boy'da, "*Hemid ilen Merdin kalasın tepüp alan*" (Gökyay, 1973, 73) şeklinde, destanların sonunda yapılan savaşta ortaya çıkan Kara Budak'ın nitelikleri sayılırken geçmektedir. Dede Korkut'un üst coğrafyasında yer alan bu iki yer adının *Anadolu* coğrafyasında olduğu görülmektedir ve mahallileşme sonucu destanlara sonradan dâhil olduğu anlaşılmaktadır. Karakoyunluların ve Akkoyunluların *Diyarbakır* ve *Mardin*'deki hatıralarını yansıtmaktadır.

Oğuz Eli/Oğuz: Dede Korkut Kitabı'nda *Oğuz, Oğuz Eli, Oğuz Elleri, Oğuz Kavmi, İç Oğuz, Taş Oğuz* olarak geçmektedir. Türkmen varyantında *Oğuz, İç Oğuz, Daş Oğuz, Dış Oğuz* olarak geçmektedir. Dede Korkut Kitabı'nda adı 12 boyun tamamında geçer: Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu, Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy, Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu, Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu Boy, Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu, Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu, Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu, Basat Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy, Begil Oğlu Emren'in Boyu, Uşun Koca Oğlu Segrek Boyu, Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığı Boy, İç Oğuz Dış Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğü Boy. Türkmen varyantında adı 9 boyda geçer: İza Berilediren Nesilsiz, Törelî Beğ, Bamsım Birek, Imra, Dışoğuzların Gever Hanlığına Karşı Köreşi, Oğuzların Melallaşmak, İğdir, Gorkutın Gabrı Kazılığı-I, Gorkutın Gabrı Kazılığı-II (Gökyay, 1973, 328-338; Erdem, 1998, 809-811).

Faruk Sümer'e göre, Dede Korkut kahramanları *Oğuz Eli*'ne mensupturlar. Oğuzlar, hikâyelerde çok defa *kalın* (kalabalık, güçlü) ve bazen de *kanlı* (ihtimal savaşçı ya da öcünü alan) sözleriyle nitelenmektedir (Sümer, 1972, 391).

Orhan Şaik Gökyay'ın eserinde yazdığına göre, *Oğuzname*'de, Oğuz Han'ın yurdunu üçer üçer altı oğlu arasında bölüştürmesinden sonra Oğuzlar Boz-Ok ve Üç-Ok diye adlandırılmıştır. Dede Korkut'ta ise İç-Oğuz'dan Üç-Ok, Taş(Dış)-Oğuz'dan Boz-Ok anlaşılmaktadır (Gökyay, 1973, LXXXVIII).

Mehmet Fahrettin Kırzioğlu'na göre, İslam coğrafyacılarının *Ermeniyye* dedikleri bölge ile *Arran* ve *Azerbaycan* memleketlerinin bütünü *Oğuz ili* içindeydi; *Oğuz İli* ifadesi ise *Gence-Bayburt-Nahcevan-Karadeniz* ve *Ahıska-Van Gölü* arasındaki bölgeyi içeriyordu (Kırzioğlu'ndan aktaran Gökyay, 1973, XC).

Şamil Allahverdi Cemşidov'a göre, Dede Korkut'ta Oğuzların yurdu, yerleştikleri saha *Oğuz, İç Oğuz, Dış Oğuz, Oğuz Elleri* şeklinde gösterilmiştir. Adı geçen diğer sınır dışındaki yerlere onlar tesadüfi olarak düşerler; ya ava çıkarlar ya da oradan geçerler. Herhangi bir sefere çıksalar veya herhangi bir dövüşe girseler de kahramanlar yine geriye dönüp, Oğuz'a gelirler (Cemşidov, 1990, 29).

Dede Korkut'taki *İç Oğuz* ve *Dış Oğuz* kavramları hikâyelere göre değişmektedir. Çünkü Dede Korkut Hikâyeleri, tarihî farklı dönemlerine aittir. Tarihî süreç içerisinde, Türk kabile federasyonlarının değişmesi, federasyona çeşitli boyların girip çıkması, devletin büyüme ve küçülmesi, sınırların genişlemesi ve daralması, sosyal, ekonomik, politik, askeri gelişmeler, göçebelîğe bağlı olarak kavimlerin yer değiştirmesi vb. gibi sebeplerle, Türk tarihînin destani-hikâyevi bir yansıması olan Dede Korkut'ta da İç Oğuz ve Dış Oğuz ifadeleri hikâyeye göre değişmektedir. Bazı hikâyelerde İç Oğuz ve Dış Oğuz kavramları da belirgin değildir, hikâyeye sonradan uyarlanmıştır. Hikâyelerdeki İç Oğuz ve Dış Oğuz kavramları hâkimiyeti elde tutan tarafa göre değişmektedir, hangi taraf iktidarı elde tutuyorsa, o taraf İç Oğuz olarak merkeze konmuştur. Çoğu zaman İç Oğuz ve Dış Oğuz, Batı Göktürklerini oluşturan On-Ok, batıdaki Nu-she-pi ve doğudaki Tu-lu boylarıdır. Ancak bazı hikâyelerde İç Oğuz, Batı Göktürklerini, Dış Oğuz ise Doğu Göktürklerini ifade etmektedir. Bu nedenle İç Oğuz ve Dış Oğuz ifadeleri hikâyeye, hatta aynı hikâyenin alt ve üst tabakalarına göre değişebilmektedir (Eyüboğlu, 2019, 380-381).

Sonuç

Dede Korkut Destanları'nda adı geçen yerler üçe ayrılabilir; adları korunan yer adları, kısmen değişikliğe uğrayan yer adları, sonradan dâhil olan yer adları.

Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy ve *Şecere-i Terakime*'deki rivayetlerin tarihî coğrafyası uyumludur. Anlatılan olayın benzerleri *Orta Asya*'da geniş bir yayılım göstermektedir.

Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'da tarihî-coğrafi-edebi-kültürel olarak başlıca iki tabaka vardır: Alt Tabaka ve Üst Tabaka. Alt Tabaka şu tabakalardan oluşmaktadır: 1) Göktürk-Türgiş Tabakası, 2) Oğuz Tabakası. Boyun coğrafyasında bu tabakalardan yansımalar vardır.

Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'un Salur Kazan adlı Türkmenistan varyantının ve sözlü Türkmen rivayetlerinin olması, *Orta Asya* Türk destanları ile benzerlikleri, boyda geçen

birçok yer adı, bu boyun Oğuzların *Hazar*'ın batısına, *Anadolu-Azerbaycan*'a göçlerinden önceye, *Orta Asya*'da bulundukları 10.-11. yüzyıllardan daha eski bir tarihe ait olduğunu göstermektedir. Anlatının çeşitli motifleri, varyantları, ilişkili anlatılar geniş bir coğrafyada görülmektedir.

Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy, Dede Korkut'ta çok yer adının geçtiği boylardan biridir. Boyun coğrafyası belirgindir, bunun nedeni destanın tarihî bağlarıyla da ilgilidir. Boyun coğrafyası, *Aladağlar*, *Karadağlar*, *Demirkapı* bölgesidir, bu bölge *Amu Derya* yakınlarındadır, *Garcistan* ağzındadır. Bu saha tarihî *Batı Türkistan* bölgesidir, Batı Göktürk-Türgiş tarihî coğrafyasıdır.

Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'da *Aladağ*, *Amıt Suyu*, *Aygır Gözler Suyu*, *Bayburd Hisarı*, *Demirkapı*, *Dış Oğuz/Taş Oğuz*, *Gürcistan*, *Hemid*, *İç Oğuz*, *Karadağ/Karacuk*, *Kara Dere*, *Medine*, *Mekke*, *Merdin Kalası*, *Oğuz Eli/Oğuz* yer adları geçmektedir.

Dede Korkut Destanları'nın ve Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'un coğrafyasının incelenmesi, bu anlatıların tarihî, edebi, kültürel, folklorik olarak olduğu gibi, coğrafi olarak da Oğuzlar/Türkler ile ilgili değerli bilgiler içerdiğini göstermektedir.

Kaynaklar

Abdulla, Behlul. “Dədə Qorqud Kitabı”ndaki Ala Dağla Bağlı Arqurı, Beər, Arqu Beli//İr Qobulu Sözlərinin Semantikasi”, *Dede Qorqud*, II, (2005): 3-11.

Abdulla, Kamal. *Mitten Yazıya veya Gizli Dede Korkut*. Akt. Ali Duymaz. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2015

Agacanov, Sergey Grigoreviç. *Oğuzlar*. Çev. Ekber N. Necef ve Ahmet Annaberdiyev. İstanbul: Selenge Yayınları, 2015.

Ahmedova, Ayten. “Kitab-i Dede Korkut Destanı” Oğuz Türklerinin Ortak Yazılı Yapıtıdır. *Kafdağı*, 3 (1), (2018): 19-30.

Akkoyun Koç, Tuğba. *Dede Korkut Hikâyelerinde Söylem Çözümlemesi Ve Kültürel Kimliğin Öğretimi*. Doktora tezi. Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum, 2020.

Artuk, İbrahim. “Bayburt Kalesi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 1992, cilt: 5, 228-229.

Aydın, Erhan. *Eski Türk Yer Adları*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayıncılık, 2016.

Barthold, Vasilii Vladimiroviç. *Moğol İstilâsına Kadar Türkistan*. Haz. Hakkı Dursun Yıldız. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1990.

Bayat, Fuzuli. “Dede Korkut Kitabı'nda Devletçilik”, *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni (Ankara, 19-21 Ekim 1999) Bildirileri*, haz. Alev Kahya Birgül ve Aysu Şimşek Canpolat. Ankara: AKM Yayınları, 2000, 63-75.

Baykara, Tuncer. “Türklüğün En Eski Zamanları”, *Türkler*, edit. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, C. 1. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, 279-308.

Bekki, Salahaddin. “Dedem Korkut Kitabı ile Altay Destanı Maaday-Kara Arasındaki Tarihî-Genetik Bağ”, III. *Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kongresi “Dede Korkut ve Türk Dünyası” (Çeşme-İzmir, 19-23 Ekim 2015) Bildiriler Kitabı*, 1. cilt, edit. Metin Ekici vd. İzmir: Ege Üniversitesi, 2016, 275-284.

Boratav, Pertev Naili. “Dede Korkut Hikayelerindeki Tarihî Olaylar ve Kitabın Telif Tarihi”, *Türkiyat Mecmuası*, C. XIII (48), (1958): 31-62.

Buharalı, Eşref. *Demir Kapı - Iron Gate*. Türk Yurdu, 31 (288), (2011): 28-30.

Bulduk, Üçler. Dede Korkut Destanları'nda Ortak Kültür Unsuru Olarak Yaşatılan Coğrafya. *Türkiye Günlüğü*, Türk Dünyası özel sayısı I, 15, (1997): 466-470.

Bulduk, Üçler. “Dede Korkut'ta Geçen Oğuz Elleri”, *Uluslararası Dede Korkut'un İzinde/Sözünde Çalıştay (Bayburt 22 Temmuz 2019) Bildiriler Kitabı*, ed. Üçler Bulduk ve Selma Köseoğlu. Bayburt: KUDAKA, 2020, 11-18.

Cemşidov, Şamil Allahverdi. *Kitab-ı Dede Korkud*. Akt. Üçler Bulduk. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990.

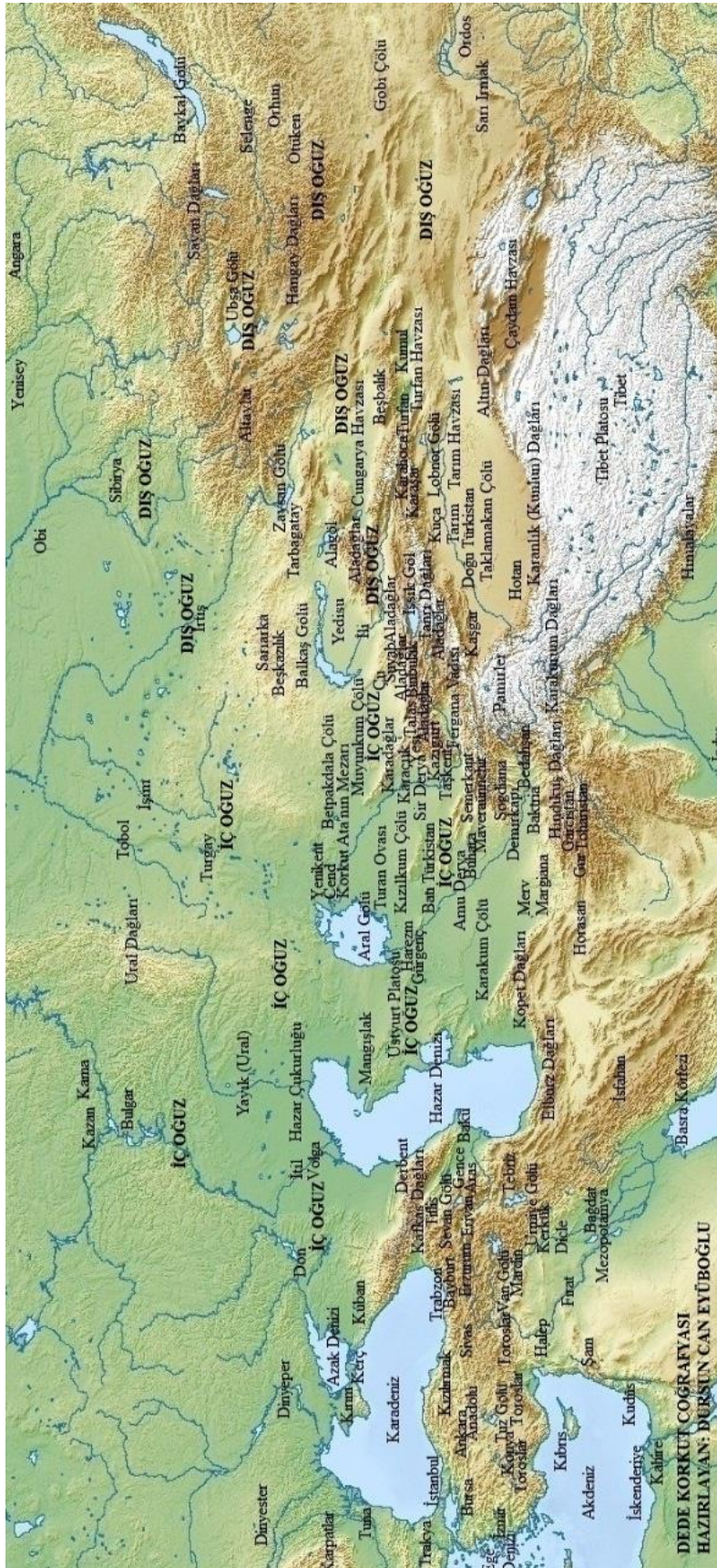
Cemşidov, Şamil. “Dede Qorqud Kitabı'nda Coğrafi Mühit, *Dede Qorqud Dünyası. Meqaleler*. Bakı: “Önder Neşriyyat”, (2004): 109-124.

- Chavannes, Edouard. *Çin Kaynaklarına Göre Batı Türkleri*. Çev. Mustafa Koç. İstanbul: Selenge Yayınları, 2013.
- Çetinkaya, Gülnaz. Dede Korkut Hikayelerinde Sembol Olarak Meydan. *Millî Folklor*, 98, (2013): 73-86.
- Çetinkaya, Gülnaz. *Dede Korkut Hikâyeleri'nde Semboller*. Doktora tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2015.
- Demir, Necati. "Dede Korkut Destanı'nın Türkiye Sınırları İçerisindeki Mirasları", *III. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kongresi "Dede Korkut ve Türk Dünyası" (Çeşme-İzmir, 19-23 Ekim 2015) Bildiriler Kitabı*, 1. cilt, edit. Metin Ekici vd. İzmir: Ege Üniversitesi, 2016, 429-443.
- Demir, Necati. *Ulu Han Ata Bitigi - Türklerin En Eski Destanı*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2017.
- Duymaz, Ali. "Kıpçak Sahası Türk Destanlarında Bir Oğuz Alpi: Salur Kazan", *Millî Folklor*, 31-32, (1996): 49-59.
- Duymaz, Ali. *Bir Destan Kahramanı Salur Kazan*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1997.
- Ebülğazi Bahadır Han. *Türklerin Soy Kütüğü (Şecere-i Terakime)*. Haz. Muharrem Ergin. İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser Serisi, 1974.
- Ekici, Metin. *Dede Korkut Kitabı Türkistan/Türkmen Sahra Nüshası, Soylamalar Ve 13. Boy, Salur Kazan'ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi, Orijinal Metin (Tıpkıbasım), Transkripsiyon, Aktarma*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2019.
- Ercilasun, Ahmet Bican. "Dede Korkut Kitabı ile Oğuz Destanı Arasındaki Münasebetler", *I. Sovyet-Türk Kollokyumu*, Bakü, 1-8 Temmuz 1988; *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 1988, TDK Yay., Ankara, (1994): 69-89.
- Ercilasun, Ahmet Bican. "Dede Korkut'taki Olayların Zamanı", *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni (Ankara, 19-21 Ekim 1999) Bildirileri*, haz. Alev Kahya Birgül ve Aysu Şimşek Canpolat. Ankara: AKM Yayınları, 2000, 157-160.
- Ercilasun, Ahmet Bican. "Salur Kazan Kimdir?", *Millî Folklor*, 56, (2002): 22-33.
- Ercilasun, Ahmet Bican. *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2004.
- Erdem, Melek. *Dede Korkut Türkmenistan Varyantları*. Doktora tezi. Ankara Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1998.
- Erdem, Melek. "Dede Korkut Destanlarının Türkmenistan Varyantının Yazma Nüshalarla İlişkisi Üzerine", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 4 (2005): 158-188.
- Ergin, Muharrem. *Dede Korkut Kitabı I. / Giriş - Metin - Faksimile*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi, 1989.
- Ergun, Pervin. "Dede Korkut Hikâyeleri'nde Dağ Kültü", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, II, (2003): 75-88.
- Esin, Emel. "Fârâbî'yi Yetiştiren Kengeres Türk Muhitinin Kültür ve Sanatı", *İstanbul Ü. İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, VI, 3-4, (1976): 81-139.
- Esin, Emel. "Amuderya", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, cilt: 3, (1991): 98-99.
- Eyüboğlu, Dursun Can. *Korkut*. İstanbul: Cinius Yayınları, 2019.
- Eyüboğlu, Dursun Can. Dede Korkut'taki Karacuk Çoban. *Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi*, 5 (2), (2021): 134-179.
- Eyüboğlu, Dursun Can. Dede Korkut'taki Salur Kazan Üzerine Bir Değerlendirme. *Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi*, 6(1), (2022): 87-145.
- Eyüboğlu, Dursun Can. Dede Korkut'taki Bayındır Han Üzerine Bir Değerlendirme. *Anasay*, (22), (2022b): 275-315.
- Eyüboğlu, Dursun Can. Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'un Tarihi. *Bengi: Dünya Yörük-Türkmen Araştırmaları Dergisi*, 5 (2), (2022c): 137-179.
- Eyüboğlu, Dursun Can. Dede Korkut'taki Aladağ. *Anasay*, (26), (2023): 39-63.
- Eyüboğlu, Dursun Can. Dede Korkut'taki Bayburd Hisarı. *Kafdağı*, 8 (2), (2023b): 152-183.

- Eyüboğlu, Dursun Can. Dede Korkut'taki Demirkapı. *Düşünce Dünyasında Türkiz*, 14 (66), (2023c): 77-119.
- Eyüboğlu, Dursun Can. Dede Korkut'taki Gürcistan. *Doğu Araştırmaları*, 2 (28), (2023d): 81-108.
- Eyüboğlu, Dursun Can. Dede Korkut'taki Türkistan. *Milli Kültür Araştırmaları Dergisi*, 7 (2), (2023e): 1-28.
- Eyüboğlu, Dursun Can. *Dede Korkut Destanları*. İstanbul: Cinius Yayınları, 2024.
- Gezenfergizi, Aynur. "Oğuz Destanı "Kitabı Dede Korkut"un İzleri Kıpçak Kökenli Kumuklar'ın Yırlarında ve Sümer Metinlerinde", *III. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kongresi "Dede Korkut ve Türk Dünyası" (Çeşme-İzmir, 19-23 Ekim 2015) Bildiriler Kitabı*, 2. cilt, edit. Metin Ekici vd. İzmir: Ege Üniversitesi, 2016, 651-656.
- Gökay, Orhan Şaik. *Dedem Korkudun Kitabı*. İstanbul: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları, 1973.
- Gömeç, Saadettin. "Kök Türkçe Yazıtlarda Geçen Göller ve Nehirler", *Turkish Studies*, Volume 2/4, (2007): 1283-1296.
- Gömeç, Saadettin. "Dede Korkut Kitabında Geçen Tartışmalı Bazı Yer Adları Üzerine", *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4 (2009): 210-217.
- Gülensoy, Tuncer. "Kam Püre Oğlu Bamsı Beyrek, Deli Dumrul, Salur Kazan ve Tepegöz Boylarının Anadolu Varyantları ve Dede Korkut Hikâyeleri Coğrafyasının Tespiti Sorunu", *II. Milletlerarası Dede Korkud Kollokyumu* (Bakü, Azerbaycan, 21-26 Aralık 1998); *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 1998/I, S. 41, TDK Yay., Ankara, (2004): 81-92.
- Hacıyev, Tofik. *Dede Qorqud: Dilimiz, Düşüncemiz*. Bakı: Yeni Neşrler Evi, "Elm" Neşriyyatı, 1999.
- Jirmunskiy, Viktor Maksimoviç. "Sirderya Boyunda Oğuzlara Dair İzler", çev. İsmail Kaynak, *Belleten*, XXV/99, (1961): 471-483.
- Jirmunskiy, Viktor Maksimoviç. "Kitabı Korkud" ve Oğuz Destanı Geleneği", çev. İsmail Kaynak, *Türk Tarih Kurumu Belleten*, 100, (1961b): 609-629.
- Kakhniashvili, Giorgi ve Özel, Haşim. "Dede Korkut Destanlarında Oğuzların Düşmanları Kimlerdi?", *III. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kongresi "Dede Korkut ve Türk Dünyası" (Çeşme-İzmir, 19-23 Ekim 2015) Bildiriler Kitabı*, 3. cilt, edit. Metin Ekici vd. İzmir: Ege Üniversitesi, 2016, 1111-1115.
- Kalenderoğlu, İhsan. "Dede Korkut Kitabına Adanan Üç Ömür: Muharrem Ergin, Mâti Kösäyev, Hamit Araslı", *III. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kongresi "Dede Korkut ve Türk Dünyası" (Çeşme-İzmir, 19-23 Ekim 2015) Bildiriler Kitabı*, 2. cilt, edit. Metin Ekici vd. İzmir: Ege Üniversitesi, 2016, 825-833.
- Kara, Aydoğan. "Salur Kazan'ın Mitik Macerasından Modern İnsanın Bilincine Arketipsel Sembolik Bir Çözümleme", *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili Ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, C. 9, S. 22, (2020): 39-51.
- Kâşgarlı Mahmûd. *Divânü Lugâtî't-Türk*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2005.
- Kemaloğlu, Muammer. *Dede Korkut (Destan İçre Tarih)*. Ankara: Raf Kitabevi, 2019.
- Kırman, Ümrâl. *Dede Korkut Anlatılarının Karşıtlıklar Kuramına Göre Çözümlemesi Ve Bu Kuramın Anlatı Öğretiminde Kullanımı*. Doktora tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir, 2004.
- Kırzioğlu, Mehmet Fahrettin. "Dede-Korkut Oğuznâmeleri Alpları'nın Adıyla Anılan XVI. Yüzyıl Hristiyanları", *Türk Dili*, 143, (1963): 752-755.
- Konratbayev, Avelbek. "Korkut Ata Hakkında", akt. Dinara Düysebayeva, *Kazakistan'da Dede Korkut*, haz. Abdimalik Nisanbayev vd. Ankara: AKM Yayınları, 2000, 147-182.
- Margulan, Alkey. "Korkut: Efsane ve Hakikat", akt. Banu Muhyayeva, *Kazakistan'da Dede Korkut*, haz. Abdimalik Nisanbayev vd. Ankara: AKM Yayınları, 2000, 123-146.
- Moldabayeva, Dâna. "Sır Derya" Havzasının Türk Tarihindeki Yeri ve Önemi", *Bilig*, S. 35, (2005): 1-16.

- Orhan (Kurulay), Sezin. *Hudûd el-Âlem'e Göre 10. Asırda Türk Boyları*. Yüksek lisans tezi. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2007.
- Ögel, Bahaeddin. *Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar)*, I. Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1993.
- Ögel, Bahaeddin. "Dede Korkut Kitabı'nın Eski ve Yazılı Kaynakları Hakkında (Topkapı Sarayındaki Oğuz Destanı Parçaları ile Karşılaştırma)", I. Sovyet-Türk Kollokyumu, Bakü, 1-8 Temmuz 1988; *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 1988, TDK Yay., Ankara, (1994): 113-128.
- Ögel, Bahaeddin. *Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar)*, II. Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995.
- Öztürk, Ali. *Çağlar İçinde Türk Destanları*. İstanbul: Pozitif Yayınları, 2012.
- Sakaoğlu, Saim. "Dedem Korkut Hikâyeleri'nin Avrupa Dillerine İlk Çevirileri ve Anadolu'daki İlk Derlemeleri", *Dede Korkut Kitabı / İncelemeler-Derlemeler-Aktarmalar (I İncelemeler-Derlemeler)*. Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları, 1998, 27-35.
- Salman, Hüseyin. *Türgişler*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998.
- Seydimbek, Akselev. "Korkut Ata Efsaneleri", akt. Dinara Düysebayeva, *Kazakistan'da Dede Korkut*, haz. Abdimalik Nısanbayev vd. Ankara: AKM Yayınları, 2000, 49-95.
- Sümer, Faruk. "Oğuzlar'a Ait Destani Mahiyetde Eserler", *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, XVII/3-4, (1959): 359-455.
- Sümer, Faruk. *Oğuzlar / (Türkmenler) Tarihleri - Boy Teşkilatı - Destanları*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 1972.
- Şahin, Aysuda. *Dede Korkut Hikâyeleri'nde Yapı*. Yüksek lisans tezi. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2017.
- Şahin, Veysel. "Dede Korkut Hikayeleri'nde Mekan Algısı ve Kurgusu. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 5, 8, (2017): 1-49.
- Şen, Cemile. *Dede Korkut Anlatıları'nda Büyülü Gerçekçilik*. Yüksek lisans tezi. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2018.
- Taşağıl, Ahmet. "Oğuzların Tarih Sahnesine Çıkışı Hakkında", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Oğuzlar / Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri 5. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu (Ankara, 21-23 Mayıs 2014) Bildirileri*, edit. Tufan Gündüz ve Mikail Cengiz. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 2015, 21-30.
- Tekin, Talat. *Orhon Yazıtları / Kül Tigin, Bilge Kağan, Tunyukuk*. İstanbul: Simurg Yayınevi, 1998.
- Tezcan, Semih ve Boeschoten, Hendrik. *Dede Korkut Oğuznameleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001.
- Togan, Zeki Velidi. *Oğuz Destanı. Resîdeddin Oğuznamesi, Tercüme ve Tahlili*. İstanbul: Enderun Yayınları, 1982.
- Yıldız, Naciye. "Gorkut Ata - Türkmen Nüshasının Değeri Ve Önemi", *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni (Ankara, 19-21 Ekim 1999) Bildirileri*, haz. Alev Kahya Birgül ve Aysu Şimşek Canpolat. Ankara: AKM Yayınları, 2000, 363-370.

EK: Haritalar

DEDE KORKUT COĞRAFYASI
HAZIRLAYAN: DURSUN CAN EYÜBOĞLU